

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra věd o výchově

Humanitní studia

**Problém pojetí sociálně patologických jevů v
časopise Pedagogika**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vypracovala: Nikol Šrámová

Vedoucí: prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Nikol Šrámová**
Osobní číslo: **H18177**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Téma práce: **Problém pojetí sociálně patologických jevů v časopise Pedagogika**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce se zabývá obsahovou analýzou pedagogického časopisu *Pedagogika* z hlediska vlivu na teorii a praxi. Periodikum vychází již od roku 1951. Práce zjišťuje pohled na výchovu a praktické využití dvacátého a jednadvacátého století. Obě století byla porovnána v dobových „standartů ve výchově“. Teoretická a praktická část se vzájemně prolínají v jednotlivých kapitolách. V bakalářské práci je vymezen prostor pro vybraná monotematická čísla, výskyt pedagogických pracovišť a jejich nakladatelská aktivita. V neposlední řadě se práce věnuje vybraným sociálně patologickým jevům mládeže z pohledu autorů časopisu, a také jaký podíl má psychologie v pedagogických disciplínách. V práci je zastoupený kvalitativní výzkumný design. Pro získání dat byla zvolena metoda obsahové analýzy. Cílem práce bylo najít shody a odlišnosti ?správné výchovy?.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Literatura

DOLEŽAL, Jaroslav. *Padesát let práce na záchranu mládežeů mravně ohroženě.* V Praze: Spolek pro péči o slabomyslné, 1935. Knihovna úchylné mládeže.

EDELSBERGER, Ludvík, ed. *Příspěvek k vývoji speciální pedagogiky.* Praha, 1976.

HENEK, Tomáš. *Soupis českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1965.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu: vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult. 2., dopl. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

Periodika

Pedagogika: časopis pro pedagogickou teorii a praxi. Praha: Ministerstvo školství, věd a umění, 1951-. ISSN 0031-3815.

Pedologické rozhledy: časopis pro pedagogii, pedopathologii, sociální pedagogiku. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1948.

Úchylná mládež: časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1950.

Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1990-. ISSN 1211-2720.

Vedoucí bakalářské práce: **prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2020**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

.....

Nikol Šrámová

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala především vedoucí mé bakalářské práce, panu PhDr. Rýdlovi za odborné vedení práce, věcné připomínky, dobré rady a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá obsahovou analýzou pedagogického časopisu *Pedagogika* z hlediska vlivu na teorii a praxi. Periodikum vychází od roku 1951. Práce se zaměřuje na období v letech 2000-2020. Stěžejním prvkem práce je obsahová analýza. Teoretická a praktická část se vzájemně prolínají v jednotlivých kapitolách. V bakalářské práci je vymezen prostor pro vybraná monotematická čísla, výskyt pedagogických pracovišť a jejich nakladatelská aktivita. V neposlední řadě se práce věnuje vybraným sociálně patologickým jevům mládeže z pohledu autorů časopisu, a také jaký podíl má psychologie v pedagogických disciplínách. V práci je zastoupený kvalitativní výzkumný design. Pro získání dat byla zvolena metoda obsahové analýzy. Cílem práce bylo časopis obecně analyzovat a zaměřit se na jednotlivé vybrané oblasti.

Klíčová slova

Časopis, obsahová analýza, pedagogika, výchova, vzdělání, pedagogická pracoviště, sociálně-patologické jevy

Abstract

The bachelor's thesis deals with the content analysis of the pedagogical journal *Pedagogy* in terms of its impact on theory and practice. The periodical has been published since 1951. The work focuses on the period 2000-2020. The focus of the work is content analysis. The theoretical and practical part are intertwined in individual chapters. The bachelor's thesis defines the space for selected monothematic issues, the occurrence of pedagogical workplaces and their publishing activity. Last but not least, the work deals with selected social pathological phenomena of youth from the perspective of the authors of the journal, as well as the role of psychology in pedagogical disciplines. Qualitative research design is represented in the work. The method of content analysis was chosen to obtain data. The aim of the work was to analyze the magazine in general and focus on individual areas.

Key words

A journal, content analysis, pedagogy, education, pedagogical workplaces, socio-pathological phenomena

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Základní informace o časopise.....	8
3	Proměny časopisu	10
3.1	Padesátá léta	11
3.2	Šedesátá léta	11
3.3	Sedmdesátá léta	12
3.4	Osmdesátá léta	12
3.5	Devadesátá léta	13
3.6	Přelom druhého tisíciletí.....	13
3.7	Pedagogika do roku 2020	14
4	Obsahová analýza časopisu.....	15
4.1	Kvantitativní forma.....	16
4.2	Kvalitativní forma.....	17
5	Pedagogika vs. psychologie	31
6	Monotématická čísla	33
6.1	Mezinárodní čísla	35
7	Výskyt pedagogických pracovišť.....	36
8	Vybrané deviantní a sociálně patologické jevy – jak se na ně měnil pohled s časovým odstupem	37
8.1	Příčinné faktory vzniku sociálních deviací.....	38
9	Příčiny výskytu sociálně patologických jevů u mládeže z pohledu autorů časopisu.....	41
	Závěr.....	47
	Přílohy	48
	Literatura	51

1 Úvod

Téma bakalářské práce se zaměřuje na obsahovou analýzu publikací odborného časopisu *Pedagogika* za posledních dvacet let své existence – jednoho z nejocetovanějších vědeckých publikací reprezentující českou pedagogiku ve světovém měřítku. Vydavatelská činnost časopisu *Pedagogika* se zaměřuje na vědecké poznatky o vzdělávání a výchově. Přispívá k prohloubení vědeckého poznání, shromažďování a k vzájemnému obohacování profesními názory. Kromě proměn časopisu a obsahové analýzy se bakalářská práce věnuje problematice pedagogiky vs. psychologie. Každý rok, počínaje od roku 1994, vychází v nepravidelných intervalech i monotématická čísla. Monotématická čísla reflektují aktuální problematiku. Za základě tematiky těchto „speciálních čísel“, které mohou být mj. i v anglickém jazyce, si čtenář může odvodit v jakém duchu se celé číslo ponese. Práce také rozebírá, jak se měnil pohled na vybrané sociálně patologické jevy, a jaká jsou dle odborníků příčiny patologických jevů mládeže.

2 Základní informace o časopise

Odborný časopis *Pedagogika* je periodikum vycházející od roku 1951. Původně byl zaštiťován ministerstvem školství a následně přešel pod Pedagogický ústav J.A. Komenského ČSAV. Na počátku devadesátých let byl PÚ ČSAV zrušen a časopis bojoval za zachování své existence. Časopis byl zachován zásluhou Pedagogické fakulty UK, která roku 1994 převzala odpovědnost za jeho vydávání. Počet vydaných čísel se vlivem krize snížil z šesti na čtyři čísla ročně, což nemělo vliv na jeho kvalitu. Nyní vychází čtvrtletně, převážně v březnu, červnu, září a prosinci, z toho dvě čísla bývají monotématická. Vědeckému časopisu dodává na odbornosti cizojazyčnost. Jedno ze dvou monotématických čísel bývá celé v cizím jazyce. Starší čísla obsahovala především publikace psané v ruském jazyce, v novějších číslech se setkáme spíše s anglickými texty. Cizojazyčné příspěvky nalezneme i v „standartních“ nemonotématických číslech. Vědecké články obsahují abstrakta, která jsou uváděna též v anglickém jazyce. Čísla vychází v tištěné podobě, ale lze je nalézt i online v archivu na webových stránkách. Veškerý obsah periodika je bezplatný a dostupný každému čtenáři či instituci. Odborný časopis pojednává o tématech vzdělávání a výchově respektující aktuální požadavky na kvalitu vědeckého publikování. Snaží se o rozvoj vědeckého poznání v oblasti pedagogiky a ke shromažďování vědeckých poznatků. V časopise čtenář nalezne celou řadu kategorií –

recenzované vědecké studie, diskusní příspěvky týkajících se problémů dané doby, odborných statí a analytických zpráv, reflektující důležité události komunity. Běžnou součástí časopisu je také úvodník. Časopis nabízí různé typy studií:

- Teoretické studie
- Historické studie
- Přehledové studie
- Metodologické studie
- Výzkumné studie

Teoretické studie pojednávají o nových teoretických poznacích, které analyzují nebo srovnávají s již existujícími teoriemi. Studie historické sledují vývoj a změny v procesu vzdělávání a v pojetí výchovných tendencí, sledují jednotlivé aktéry a význam vzdělávacích institucí. Jednotlivé výzkumy shrnují a třídí jednotlivá témata přehledové studie, které jak z názvu vyplývá, mají čtenáři pomoci nabídnout ucelený soubor. Pedagogika a její metodologické postupy se neustále vyvíjí. Metodologické studie předkládají nové metodologické přístupy, sledují silné a slabé stránky v porovnání s dosavadními přístupy. Všímají si progresu v řešení problémů a pomáhají s koncipováním výzkumu. V neposlední řadě autoři přispívají výzkumnými studii, které popisují vykonaný empirický výzkum, zaměřený na určitou problematiku. Zbylé texty tvoří:

- Diskusní příspěvky
- Recenze
- Analytické zprávy
- Personálie

Orgány časopisu

Na přípravě časopisu spolupracují tři orgány:

- **Mezinárodní rada**

Mezinárodní redakční rada je složena ze sedmi členů. Členové jsou jmenováni děkanem Pedagogické fakulty UK (v dnešní době prof. PaedDr. Michalem Nedělkou, Dr). Vyjma předsedy jsou ostatní členové ze zahraničí. Nyní jsou zde zástupci Německa (Stephan Dutke),

Norska (Peter Gray), Slovenska (Beata Kosová), Slovinska (Edvard Protner), Švýcarska (Jürgen Oelkers). Funkční období je stanovené na tři roky. Mezinárodní redakční rada připravuje cizojazyčná čísla, navrhuje témata k monotematickým číslům.

- **Národní redakční rada pod vedením předsedy redakční rady**

Národní redakční rada je pod vedením předsedy (prof. PaedDr. Radka Wildová, CSc.) a skládá se z minimálně jedenácti členů, které jmenuje děkan Univerzity Karlovy. Více jak polovina členů by měla být externí.

- **Výkonná redakce pod vedením vedoucího redaktora**

Výkonná rada projednává obsahy jednotlivých čísel, za které je zodpovědný vedoucí redaktor. Výkonnou redakci tvoří nejméně pět členů.

3 Proměny časopisu

Oblast zkoumání vývoje časopisu *Pedagogika* zužuji v této práci na období od jubilejního roku 2000 do současnosti, tedy do roku 2020. Původním záměrem byla analýza časopisu od samotného počátku jeho vzniku – tedy od roku 1951 až po současnost. Obsahová analýza téměř sedmdesáti letého působení byla nad mé kapacitní a časové možnosti. Řada uznávaných odborníků se v roce 2000 pokoušela o přehledovou studii k jubilejnímu padesátému výročí existence časopisu. Zmíním přehledovou studii Jana Průchy (2000), Jiřího Mareše (2000) a Dany Nejedlé (2000). Sám Jan Průcha ve studii uvádí (s.340): „*Než jsem se ujal této práce s hodnocením padesátiletého vývoje Pedagogiky, netušil jsem, jaké svízele mi tato činnost připraví. Nejde jen o samotnou pracnost této bilance – vždyť dosavadních 49 ročníků Pedagogiky představuje celkem 35 000 potištěných stránek! - ale o věci ještě ožehavější: Především je nutno vyvinout usilovnou snahu k udržení co největší objektivnosti pohledu...*“.

Na základě zmíněných případových studií se pokusím okrajově charakterizovat období od vzniku časopisu do roku 2000. Zmínění autoři poukazují na jisté charakteristiky a tvrdí, že se padesátileté období může rozdělit na dekády, jelikož každá je jedinečná a odlišuje se od ostatních tématy, strukturou a politickým kontextem.

3.1 Padesátá léta

Časopis *Pedagogika* reflektovala vždy určitou dobu. Od prvopočátku časopis čelil ideologickému tlaku. Již bylo zmíněno, že časopis vydávalo Ministerstvo školství, časopis byl tedy spíše politickým nástrojem než odborným zdrojem vědeckých publikací. Na druhou stranu dle Mareše (2000) můžeme najít řadu seriózních teoretických studií a výsledků vědeckého výzkumu zejména v oblasti didaktiky (výzkum učiva, vyučovacího procesu), teorie výchovy, dějin pedagogiky, komeniologie, Autoři ustanovovali marxistickou ideologii za teoretické a metodologický východisko komunistické výchovy. Periodikum publikovalo celkem pět dvojčíslech ročně. Z kategorií můžeme předurčit obsahové zaměření. V první řadě to jsou úvodníky mající výhradně politický kontext. V prvním čísle nalezneme publikace převážně oslavující socialistickou ideologii a zdůrazňující boj proti buržoazii, například: studii J. Skalky – *Sebeuvědomování socialistické vojenské pedagogiky*, úvodník téhož autora - *J. V. Stalin o komunistické výchově mládeže*. Číslo obsahuje i řadu jiných o témat – rozvoj polytechnického vzdělání (Kahuda, F, Veselý, M, diskuse: Meisner, J., Veselý, M), další zpracovávají projev ministra školství prof. dr. Zdeňka Nejedlého, dopis prezidenta republiky, zkušenosti autorů z návštěvy školy, psychologie v kontextu buržoazie apod.

V roce 1956 přebírá funkci vydavatele Kabinet pedagogických věd ČSAV (pozdější Pedagogický ústav J. A. Komenského), který místo 5 dvojčísle publikuje 6 číslech ročně. Za jednotlivé statě je umístěováno shrnutí v ruském ale nově i anglickém jazyce. Padesátá léta jsou typická rozsáhlými pracemi komeniologů a historiků. Zejména v roce 1957 vycházelo několik statí o Komenském při příležitosti tři sta letého vydání životního didaktického díla *Opera didactica omnia*. Socialismus si velmi vážil Jana Amose Komenského, jak tvrdí O. Chlup v úvodníku z roku 1957: *Naše učitelstvo národních škol mělo v druhé polovině minulého století a počátkem století našeho veliký zájem o pedagogický odkaz Komenského. Vidělo v něm ušlechtilou tradici našich pokrokových dějin a opouštělo pruskorakouskou herbartovskou pedagogickou ideologii*“. (*Komenského boj proti didaktickému formalismu a naše doba*, s. 129-136)

3.2 Šedesátá léta

Během 60. let docházelo k postupným změnám ve společnosti a k proměně politického klimatu. V této době je zdůrazňován význam vědy pro budování komunistické společnosti. Rozvíjí se pedagogické teorie a metodologie. J. Váňa v roce 1962 zveřejnil významnou metodologickou studii – „*O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie*“. Mareš (2000), Nejedlá

(2000), Průcha (2000) se shodují, že došlo k většímu politickému uvolnění, které se promítlo v časopisu. Vznikaly nové kategorie a témata např.: Programované učení a vyučování, kybernetický model učení, ekonomika školství. Objevují se první stati výzkumů prováděných na Západě, což by pár let zpátky nebylo vůbec možné. Ideologie však neustupovala. Komunistická strana neustále vyhledávala nové stoupence, zejména z řad studentů vysokých škol. V této době uveřejňuje Pedagogika svědectví o tom, jak byla v předchozích letech silně propojena věda s politikou, a to na úkor vědy. Nástup komunismu v roce 1968 ovlivnil následující vývoj Pedagogiky.

3.3 Sedmdesátá léta

Dvacátý ročník opět začíná podporovat ideologii na úkor vědy. Normalizace řadě odborníkům zakázala publikační činnost. Autoři, kteří mohli pokračovat ve vydavatelské činnosti byli přinuceni k přihlášení se k marxistické pedagogice. Autoři také museli spolupracovat se sovětskými odborníky. Kromě srovnávací pedagogiky se vyvíjeli téměř všechny obory. Srovnávací pedagogika neměla v očích sovětských zastánců význam. Z názvu vyplývá, že se jedná o vědní disciplínu, která se zabývá srovnáváním vzdělávacích systémů nebo jejich částí ve dvou nebo více zemích (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 282). Idealisté odmítali porovnávat komunistické země s jinými zeměmi, a to ve všech oblastech.

V 60. letech se začala rozvíjet teorie jednotlivých druhů a stupňů škol, v oblasti didaktiky psycholingvistická tematika, v oblasti teorie výchovy témata výchovy k rodičovství, výchovy rodičů, náhradní rodinné péče apod.

3.4 Osmdesátá léta

Výrazně přibývá statí vědeckého charakteru, recenzí zahraničních publikací a zpráv z mezinárodního vývoje pedagogické vědy. Znatelný rozvoj zaznamenáváme u oboru didaktika a pedeutologie (Kolář, Z., *K metodice výzkumu světonázorové výchovy*, 3/1983, Hájek, L., Štyrský, J., *Didaktická technika ve výchovně vzdělávacím procesu*, 6/1986). Společnost se začínala věnovat novým tématům – právní a ekologické výchově (Kalinová, L., *Vzdělání a ekonomický a sociální rozvoj*, 3/1986) a masmédiím. Můžeme si také všimnout, že se autoři hojně zabývali také vzděláváním dospělých. (Jůva, V., *Pedagogika dospělých a její perspektivy*, 5/1988).

3.5 Devadesátá léta

Rok 1989 nepochybně ovlivnil životy lidí ve všech sférách lidské působnosti. Pedagogika proměnila obsah, formu i tematiku. Mnohem více zveřejňovala studie zahraničních školských systémů. Devadesátá léta jsou charakteristická reformními snahami v oblasti školství. Na počátku reformních snah stálo několik dokumentů z počátku 90.let. Žádný z nich se však neujal. V roce 1999 byla publikována analýza „České vzdělání a Evropa“, tzv. Zelená kniha, která vyvolala zájem pedagogické veřejnosti. Probírala se témata: kurikulum, hodnocení, proces učení, a také výzkum učitele jako profese. Řešily se otázky, jak by měl být budoucí pedagog připravován, co profese pedagoga obnáší, jaké by měl mít přístupy a jak by měl vyučovat. Této problematice byla věnována tři monotematická čísla. Níže uvádím příklady publikací

- Mareš, J. a kol., *Učitelé a jejich problémy*, studie, 3/1991
- Průcha, J., *Podněty pro školskou reformu v Československu: Inovační trendy ve školství Finska a Dánska*, 2/1991
- Husén, T., *Školní vzdělání v moderní Evropě*, 1/1993
- Helus, Z., *Jak dál na vzdělávání učitelů*, studie, 2/1995

Vznikala nová témata z oblasti filozofie výchovy, pedagogické antropologie a vlivem stále větší migrace cizinců se otevírala otázka multikulturní výchovy.

- Průcha, J., *Multikulturní výchova a vzdělávání*, studie, 3/1991

3.6 Přelom druhého tisíciletí

Po roce 2000 směřovala pozornost odborníků k tvorbě strategického dokumentu, který se měl stát součástí dlouhodobého plánu směřování českého školství. Výsledkem práce Rady pro vzdělávací politiku byla *Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. V dokumentu bylo stanoveno šest hlavních cílů (např. otázka celoživotního učení, decentralizace apod.). Na Bílou knihu navazoval Rámcový vzdělávací program, který je vzorem stanovující mantinely vzdělávacím programům. Podle něho si nově školy samy musí sestavit vzdělávací program. V roce 2004 byly ustanoveny zákony 561/2004 Sb.- školský zákon a 563/2004 Sb. -zákon o pedagogických pracovnících. Dle zákona 561/2004 Sb. musí základní školy vyučovat podle vlastních osnov od 1.září 2007. Pro střední školy a čtyřletá gymnázia to platí o dva roky později.

Reforma českého školství reagovala na vývoj školství v Evropě pod vlivem nové situace ve světě. V evropském kontextu se řeší otázky týkající se problémů spojených s globalizací, zaostáváním evropského hospodářství, ekologickými problémy apod. Evropská unie realizovala program reform, které by měly zajistit, že za stanovené období (od roku 2000-2010) se stane Evropa vysoce ekonomicky výkonnou a konkurenceschopnou oblastí. Program nesl název Lisabonská strategie.

Evropa zažila masivní vzdělávací či kurikulární reformy. Některým zemím stačilo pedagogické dokumenty poupravit a jiné musely vytvořit zcela nové (postkomunistické, tedy včetně České republiky). Základní vývojové tendence vzdělávacího systému po státním převratu bychom mohli charakterizovat decentralizací, diverzifikací, snižování rozdílu mezi poptávkou a nabídkou vzdělání.

Níže jsem vybrala charakteristické články z roku 2000-2010:

- Černochová, M., *O stavu a trendech využívání ICT v českých školách a v zahraničí*, 4/2006
- Zounek, J., *E-learning a vzdělávání – Několik pohledů na problematiku e-learningu*, 4/2006
- Svatoš, T., *Elektronická edukační media a cesty jejich evaluace*, 4/2006
- Zounek, J., Novotný, P., Knotová, D., Čiháček, V., *Vzdělávací nabídka pro dospělé v České republice*, 2/2006
- Dvořák, D., *Řazení učiva v soudobých teoriích kurikula*, 2/2009 (MONO)

3.7 Pedagogika do roku 2020

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vytvořilo v roce 2014 dokument *Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020* (MŠMT, 2014), který vláda podpořila. Dokument vznikl jako reakce na potřebu rychlého vývoje digitálních technologií, přičemž pojednává o tom, že se moderní technologie v budoucnu budou uplatňovat ve výuce. Cílem strategie je učení skrze digitální technologie, zvýšení kompetencí v oblasti digitální gramotnosti a rozvíjení infromatického myšlení nejenom u žáků a pedagogů, ale v rámci celé společnosti. Jednou z hlavních priorit vzdělávací politiky do roku 2020 (MŠMT, 2015) je snižování nerovností ve vzdělávání, v kontextu nejenom formální rovnosti v přístupu ke vzdělávání, ale i schopnosti vzdělávacího systému vytvářet podmínky pro prevenci a kompenzaci zdravotních, sociálních

znevýhodnění. Dokument pojednává také o práci asistenta pedagoga. Vzdělávací politika musela v těchto letech čelit demografickým změnám a celosvětové ekonomické krizi.

Autoři časopisu *Pedagogika* opět reagují na současné otázky. Velká pozornost je věnována přípravě odborné kvalifikace učitele, monografické číslo 4 z roku 2016. Dále se zabývaly e-learningem, poradenskou pedagogickou činností, uplatněním na trhu práce a kurikulem.

- Mareš, J., *Jaké jsou role učitele v e-learningu?* 2/2016
- Ehlová, M., *Školní poradenské služby na středních školách poskytované výchovnými poradci*, 5/2016
- Jana Trhlíková, *Absolventi středních odborných škol a jejich přechod na trh práce*, 2/2019
- Markéta Kuberská a kol., *Dynamická místa kurikula jako most mezi formálním a neformálním vzdáváním*, 3/2020

4 Obsahová analýza časopisu

Pro vytvoření stěžení části mé bakalářské práce využívám metodu obsahové analýzy. Jedná se o výzkumnou metodu, která hodnotí a porovnává obsah písemných textů. Dle Gavory (2010) je obsahová analýza vhodným výzkumným nástrojem umožňující validizaci¹ poznatků, získaných pomocí jiných výzkumných metod. Obsahová analýza může být uskutečňována kvalitativní nebo kvantitativní formou. Kvantitativní forma používá vyčleněné kategorie, jednotlivé prvky se matematicky zpracovávají. Lze vyjádřit pořadí prvků, jejich četnost nebo stupeň. Oproti tomu kvalitativní umožňuje hlubší rozbory (Gavora, 2010, s. 142-143).

Základní soubor obsahuje veškeré položky zkoumání, v této práci tvoří základní soubor sedmdesát ročníků časopisu. Základní soubor bývá poměrně rozsáhlý, proto se určuje výběrový soubor. Ze statistického hlediska je nejvhodnější náhodný výběr prvků, který se vybírá např. losováním zajišťující stejnou statistickou pravděpodobnost všem prvkům, tedy že každý prvek má stejnou pravděpodobnost, že bude vybrán do výběrového souboru. Další typy výběrů Gavora (2010) rozděluje na stratifikovaný, mechanický a záměrný. V bakalářské práci jsem použila záměrný výběr a oblast zájmu zúžila na posledních dvacet let. Bakalářská práce analyzuje každý ročník, ale zaměřuje se na určité oblasti. Během analýzy kombinuji dva přístupy:

¹ Validita znamená schopnost výzkumného nástroje zjišťovat to, co zjišťovat skutečně má. V problému se zkoumá stupeň validity (Gavora, 2010, s. 86)

1. Kvantitativní deskripci
2. Kvalitativní deskripci

4.1 Kvantitativní forma

Bakalářská práce analyzuje kvantitativní data časopisu – počet stránek, počet vydaných čísel, počet publikací v jednom čísle, zastoupení jednotlivých tématů a procentuální zastoupení. Data jsem vypsala do tabulky v programu Excel a vytvořila grafy. Oficiální webové stránky rozdělují archiv časopisu na dvě části, první část obsahuje čísla z roku 1951 do roku 2018. Druhá část obsahuje čísla z roku 2016 až po současnost. Archiv starších čísel obsahuje výčet článků, které jsou seřazené chronologicky. Nejnovější čísla jsou přesunutá na novou webovou stránku a jsou jinak uspořádána. Každé číslo obsahuje publikace, které jsou seřazené dle kategorií, tzn. že si čtenář může vybírat články dle kategorií, které ho zajímají a nemusí publikace vyhledávat v souhrnném obsahu. Osobně mi se mi však více líbí starší archiv. Dle výsledků z prvního grafu (Graf č.1) vidíme, že, v drtivé většině vychází čtyři čísla ročně. V letech 2001, 2015 vyšlo pět čísel a v roce 2016 dokonce šest čísel. Zmíněné roky byly publicisticky nejhojnější, tyto roky publikovaly více čísel, článků a jsou nejpočetnější i co se týče rozsahu stran. Na grafu (Graf č. 2) vidíme, že přes pět set stran se dostaly ročníky 2001, 2013, 2015, 2016 a 2019. Zajímavý je ročník 2010, který propojil čísla tři a čtyři, která jsou označena za monočísla. Ročník má nejméně článků a stran ze všech. Analyzovala jsem, největší četnost zastoupení kategorií. Zkoumané období obsahuje celkem 927 publikací. V tabulce (Tabulka č.1) vidíme procentuální zastoupení výskytu jednotlivých kategorií. Každá kategorie je v prvním řádku pojmenovaná, ve druhém řádku udává počet zveřejněných článků dané kategorie za zkoumané období a třetí řádek nám udává procentuální zastoupení kategorie oproti celkové hodnotě ve sledovaném období. Největší zastoupení mají studie s 34%, následují recenze se 13% a diskuze se 7%. Časopis během posledního desetiletí začal studie rozlišovat do několika podkategorií – teoretická, metodologická, srovnávací. Objevují se nové rubriky - personálie, analytické zprávy a naopak rubriky oblíbené na začátku tisíciletí mizí – filosofie výchovy, výzkumné sdělení. Některé kategorie, často psané v 50. a 60. letech minulého století se v dnešní době už téměř nevyskytují. Kategorie „K současným problémům“ - oblíbená v letech 1959-1965, defektologie, s hlavním představitelem M.Sovákem, zabývající se leváctvím a logopedií v letech 1953-1965, „Pedagogické vzdělání“ a „Kronika“ převážně zastoupená v 50. letech. Některé kategorie byly velmi konkretizované, např.: „Školní hygiena“, „Pedagogická psychologie“, „Učitelé a poradenství“. Články těchto publikací v dnešní době nenajdeme.

Zmínila bych také úvodníky, kterými začíná každé číslo. Úvodník má tradici už v prvopočátcích časopisu. Dříve bylo v jednom čísle mnoho úvodníků s politickými a ideologickými tématy, oproti tomu v dnešní době má každé číslo jeden jediný úvodník, přinášející čtenáři vhled do problematiky nebo do určitého aktuálního tématu.

Časopis se snaží o zapojení laické veřejnosti a umožňuje publikování vlastní příspěvků k aktuálnímu tématu na základě svých postojů podporovaných pečlivě argumentovaných stanovisek. Převážně se jedná o zásadní otázky výchovy, vzdělávání a školství. Diskusní témata by se měla týkat odborného tématu. Pokud je diskuse redakcí schválena, jsou splněná kritéria, která jsou sepsaná na stránkách časopisu, bývá k diskusi přizván další autor s odlišnými názory. První autor následně reaguje na oponenta a rozvine diskusi. Diskusní fórum umožňuje nahlížení na problematiku z jiného úhlu pohledu a tím obohacuje vědní poznatky a rozšiřuje obzory. Diskuse mj. podporuje komunikaci uvnitř profesní komunity. Redakce přijímá recenze na aktuálně vyšlé pedagogické publikace. Recenze by měly být kriticko-analytické. V časopise můžeme najít také analytické zprávy popisující důležité události komunity nebo tzv. personálie, to jsou příspěvky pojednávající o životě a tvůrčí činnosti mimořádné osobnosti pedagogické vědy.

Časopis je otevřený všem zájemcům, umožňuje veřejnosti vydávat vlastní zpracovaná díla. Ta jsou přijímána na základě určených stanovisek. Za podávání a zpracování příspěvků časopis nepožaduje od autorů žádné poplatky. Cílová skupina čtenářů představuje výzkumné pracovníky, odbornou veřejnost – převážně pedagogové středních a vysokých škol, studenty vysokých škol nebo každého, kdo se zajímá o pedagogickou vědeckou tematiku.

4.2 Kvalitativní forma

Pro kvalitativní analýzu jsem si stanovila následující výzkumné otázky.

- 1) Jaká témata se objevují v časopise *Pedagogika*?*
- 2) Kolik prostoru je vybraným kategoriím v časopise věnováno?*
- 3) Jací autoři nejčastěji publikovali články týkající se zkoumané problematiky?*

Pro zodpovězení první výzkumné otázky bylo třeba stanovit kategorie objevující se v časopise. Procházela jsem každé číslo a snažila se vytvořit okruhy jednotlivých článků, přičemž z výsledků mi vyšel poměrně rozsáhlý soubor. Sepsala jsem si veškerá témata a snažila se z nich

vytvořit obecnější okruhy. Časopis se zabývá poměrně širokým rozsahem témat. Roztřídit a systematizovat tak pestrý soubor lze mnoha způsoby. Rozhodla jsem se vytvořit vlastním soubor kategorií. Postupovala jsem následovně, podobně jako u kvantitativní analýzy jsem si vytiskla seznam publikací každého čísla. U každé publikace jsem si napsala značku, do které kategorie lze téma zařadit a provedla hlubší analýzu dané kategorie. Souhrn je níže podrobněji rozepsán:

- Výchova
- Vzdělávání
- Didaktika
- Edukační činitelé (učitel, žák, rodiče a vzájemné vztahy)
- Edukační prostředí (děti sociálně znevýhodněných rodin)
- Volnočasové aktivity
- Deviantní chování
- Příbuzné obory pedagogiky
- Dějiny pedagogiky
- Významné osobnosti
- Proměny společnosti
- Ze zahraničí

1) Výchova

J. Průcha (2009, s.16) tvrdí, že *pedagogická teorie nedospěla k jednotnému, pevně definovanému chápání ústředních pojmů, to v rámci české i mezinárodní pedagogiky*. Výchova se dle Průchy v teoriích vymezuje odlišně, nejobecnější pojetí výchova představuje předávání „duchovního majetku“ z generace na generaci. Spadají sem vzorce chování, normy, morální hodnoty, komunikační styl i hygienické a etické návyky. Výchova se uskutečňuje v blízkých kruzích mezi primárními činiteli socializace² - rodinou od raného věku dítěte. K výchově částečně dochází i ve škole. V pedagogickém pojetí je výchova chápána jako záměrné působení na osobnost jedince, snaží se proměňovat různé složky osobnosti. Odborníci výchovu rozdělují na rozumovou (intelekt člověka), mravní (utvářející systém hodnot a norem jedince), tělesnou, uměleckou. Důležitým znakem výchovy je „záměrnost“, která může být uvědomovaná (výchova ve škole) nebo neuvědomovaná (běžné působení rodičů na děti). Výchova je

² Socializace – proces, během kterého se jedinec začleňuje do společnosti, osvojuje si její hodnoty, normy, chování, schopnosti a učí se sociálním rolím. Výsledkem tohoto procesu je vytvoření sociokulturní osobnosti.

neoddělitelnou součástí vzdělávacího procesu. Výchovou se v časopise zabývalo několik autorů:

- Pelikán, J., *Zamyšlení nad některými otevřenými otázkami soudobé teorie výchovy, studie*, 3/2002
- Lacinová, L., *Příručky o výchově pro rodiče, studie* 4/2004
- Říčan, P., *Spiritualita jako základ mravní výchovy*, 2/2006

2) Vzdělávání

Pojem vzdělávání J. Průcha (2006, s.63) charakterizuje jako *proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností a postojů, realizovaných nejčastěji prostřednictvím školního vyučování*. Teoreticky je možné oba pojmy oddělit, ale z praktického hlediska je to nemyslitelné. Učitel žáky vzdělává, a zároveň vychovává. Jedná se proces směřující primárně k rozvoji jedincových vědomostí, dovedností, návyků a schopností.

Se vzděláním se pojí další klíčové pojmy (Stojan, 1998):

- Vzdělání – prostřednictvím vzdělávacích procesů osvojené vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty a normy
 - Vzdělanost – dosažená vzdělanost populace – podíl osob v zemi s určitou úrovní vzdělání.
 - Vzdělávací schopnost – potenciál jedince dosáhnout úrovně vědomostí dané společnosti (Průcha et al., 2013).
 - Učení – Jedná se o psychický proces získávání a předávání zkušeností, adaptace člověka na jeho přírodní a společenské prostředí. Učením se u lidí i u některých živočichů rozvíjejí a proměňují vrozené schopnosti a vzorce chování, takže může vzniknout i předávaná (tradovaná) kultura, odlišná v různých společnostech.
- Štech, S., *Škola, nebo domácí vzdělávání? Teoretická komplikace jedné praktické otázky*, diskuse , 4/2003 (MONO)
 - Brebera, P., *Boloňský proces a jeho reflexe v přípravném vzdělávání učitelů, studie*, 3/2006

3) Didaktika

Didaktika neboli také teorie vyučování řeší efektivitu vyučovacího procesu, definuje vyučovací zásady či principy, vyučovací metody. Na základě toho se vyvinuly dvě základní složky obecné didaktiky, která se vztahuje ke školní edukaci: 1) teorie a výzkum kurikula, 2) teorie a výzkum vyučování. V současné době se vyvíjí koncepce profesního vzdělávání v organizacích, nemusí se tedy jednat o didaktiku v kontextu školního prostředí.

V časopise jsem našla následující témata, které bych zařadila do této kategorie.

Kurikulum

Kurikulum představuje soustavu učebních plánů a osnov. V dnešní době je však chápáno v širším kontextu, jakožto obsah všeho toho, co se žáci ve škole učí a osvojují si. Dále představuje také cíle a systém hodnocení. Česká republika stanovila národní kurikulum ve formě Rámcového vzdělávacího programu z roku 2004, který je „vodítkem“ pro tvorbu vlastních školních programů.

- Úvodník: Slavík, J., Janík, T., *Oborové didaktiky a kurikulum aneb o jedné životní funkci vzdělávání*, 2/2009 (MONO)
- Dvořák, D., *Řazení učiva v soudobých teoriích kurikula*, 2/2009 (MONO)
- Průcha, J., *Rámcové vzdělávací programy: problém vymezování „kompetencí žáků“*, 1/2005 (MONO)

Kvalita

Vzdělání je cenným lidským kapitálem, do kterého lidé investují svůj čas, úsilí ale také finance. Vzdělání umožňuje osobní růst jedince, ale i celé společnosti, zajišťuje blahobyt a postavení dané země. Je přirozené, že kvalita předávaných znalostí je v současné době ve středu zájmu.

- NAJVAR. P., *Zkoumání (kvality) výuky: srovnání dvou přístupů*, 3/2017 (MONO)
- Janoušková, S., Maršák, J., *Indikátory kvality vzdělávání*, studie , 4/2008

Vyučování

Vyučování představuje záměrné, cílevědomé působení na žáky pod vedením pedagoga v rámci vymezených forem. Pojem vymezuje činnost učitele, který realizuje, organizuje a řídí činnost žáků. Dle stanoveného cíle se formulují obsah učiva, forma vyučování, metody vyučování, vyučovací prostředky.

- ŠALAMOUNOVÁ, Z., ŠEĐOVÁ, K., SEDLÁČEK, M., ŠVARŘÍČEK, R., *Problém účelnosti v dialogickém vyučování*, 3/2017 (MONO)
- Kasíková, H., *Kooperativní učení ve výuce: teorie – výzkum – realita*, 2/2017
- Mertin, V., *Pedagogicko-psychologické aspekty individuálního vzdělávání*, diskuse , 4/2003 (MONO)
- Štech, S., *Škola, nebo domácí vzdělávání? Teoretická komplikace jedné praktické otázky*, diskuse , 4/2003 (MONO)

4) Edukační činitelé

V dnešní době se běžně užívá pojem edukace jako ekvivalent anglického termínu education, který označuje souhrnně tradiční pojem „výchova a vzdělávání“

Malach (2007, s.45) cituje autory Kwiecińskiho a Śliwerskiho (2006), podle kterých lze pojem edukaci chápat jako souhrn působení (činností) sloužících k formování životních způsobilostí (kompetencí) člověka. Edukační činitelé představují osoby nebo prostředky které se účastní edukačního procesu. Mohli bychom je rozdělit do tří kategorií.

- edukátor (kterýkoliv aktér vyučování či jiné intencionální aktivity)
- eduktant (kterýkoliv subjekt učení)
- edukační prostředky / výchovné prostředky

Osobnost učitele

Osobnost učitele je jedním z častých témat časopisu. Učitelova osobnost je hlavní determinantou v interakci učitel-žák (Musil, 2005). Existuje spousta výzkumů snažících se o vymezení optimálních charakteristik učitele dle vrozených i získaných předpokladů a stylu vyučování. Vrozenými předpoklady jsou například – intelekt, sebevědomí, charakteristika myšlení, stabilita osobnosti, sociální a citová zralost, pracovní předpoklady – láska k lidem, prosociální postoje, trpělivost, důslednost, smysl pro humor, empatie apod. Musil (2005) tvrdí, že pro přiměřenou funkčnost učitele ve škole je přiměřená adaptivnost v profesionální roli. Autor cituje Štefanoviče, který nám udává zdroj chyb v práci učitele, které jsou v rozporu s koncepcí jeho role, které plynou z následujících příčin:

- Celkové hodnotící tendence
- Soukromé teorie osobnosti žáka

- Haló efektu (posuzování na základě prvotního celkového dojmu vedoucího k nadhodnocování či podhodnocování žáka)
- Popularita/nepopularita žáka dle jiných pedagogů
- Projekce
- Stereotypů (tendence připisovat jedinci vlastnosti obecné či skupinové)

Časopis pedagogika se hojně zabývá tématem osobnosti učitele, potřebnými kompetencemi pro přímou pedagogickou činnost, možnými riziky povolání i vztahem mezi učitelem – žákem/kolektivem.

- Eger, L., Čermák, J., Hodnocení burnout efektu u souboru českých učitelů, 1/2000
- Bendl, S., Které charakteristiky učitele podporují kázeň žáků, 3/2002
- Spilková, V., Dilemata v pojetí pedagogické přípravy studentů učitelství, 1/2006 (MONO)
- Straková, J., Pedagogické činnosti českých učitelů v mezinárodním srovnání, 3-4/2010 (MONO)
- Mareš, J., Morální distres učitelů – skrytý problém, 1/2017

Osobnost žáka

Osobnost žáka je závislá vůči přirozenému stupni autority, kterou má dospělý ve formální situaci nadřízenosti vůči dítěti. Žák je účastník výchovně vzdělávacího procesu. Úspěšnost výchovného působení závisí na vnitřních podmínkách osobnosti jak žáka, tak učitele, ale i na kvalitě jejich vzájemné interakce. Žáci se odlišují genderově, věkově, vývojově, individuálně, inteligenčně, sociálně i etnický. Odlišnosti více charakterizují v podkapitole edukační prostředí. Odborníci se k osobnosti dítěte v časopise také vyjadřují.

- Macek, P., *Adolescenti a jejich rodiče: důležitost vzájemné percepce pro sebehodnocení dospívajících*, 4/2004 (MONO)
- Mareš, J., *Diagnostika sociální opory u dětí a dospívajících, přehledová studie*, 3/2002

Vztah rodič – učitel

Edukačními činiteli jsou také rodiče, jimž je v dnešní době připisován značný význam v edukačním procesu, v učení žáků a jejich osobnostního rozvoje. Demokratické země cílí na partnerský vztah rodiče-školy a předpokládají vzájemnou podporu, otevřenost a ochotu komunikovat. Rozvíjí se různé typy spolupráce - např. aktivní spoluúčast rodičů na životě školy,

společná domácí příprava, umožnění vstupu rodičů do vyučování, konzultace, učitelova znalost situace v rodinách apod (Průcha, Walterová, Mareš, 2013).

- Rabušicová, M., Čiháček, V., Emmerová, K., Šedřová, K., *Role rodičů ve vztahu ke škole – empirická zjištění*, 3/2003
- Možný, I., *Česká rodina pozdní modernity: nová podoba starého partnera a rivala školy*, 4/2004 (MONO)
- Rabušicová, M., *Postavení rodičů jako výchovných a sociálních partnerů školy (shrnutí některých výsledků z výzkumného projektu)*, 4/2004 (MONO)

5) Edukační prostředí (děti sociálně znevýhodněných rodin)

Již ve starověku existovalo tvrzení, že každý edukační proces se realizuje v konkrétních situacích a podmínkách. J. Průcha (2005) cituje J. A. Komenského a jeho dílo *Velká didaktika*, ve kterém se Komenský zamýšlí nad vhodným edukačním prostředím realizovaným ve školní budově a zaměřuje se na fyzické faktory. Fyzické vlastnosti, jako např. osvětlení, nábytek, prostor definovaly pojem edukačního prostředí ještě v osmdesátých letech minulého století, přesto se začaly formovat myšlenky, že je nutné brát v potaz psychosociální vlivy a vztahy, působících ve školních procesech. Edukační prostředí má v moderním pojetí komplexní povahu, protože se na něm podílí různorodé faktory a odlišují se především druhem subjektů (eduktantů a edukátorů), kteří se v prostředí participují. Existují různá prostředí – rodinná, skupinová, formální i neformální, mediální, profesní apod. V kapitole se zabývám pouze školním edukačním prostředím a jeho vlivem na žákovu úspěšnost.

Průcha (2005) považuje za dva nejdůležitější determinanty školního úspěchu:

- Kognitivní, zejména inteligenční charakteristiky dětí
- Sociokulturní a socioekonomické poměry v rodinách dětí

První skupinou jsou individuální vlastnosti jedince, kam spadá inteligence. Průcha (2005, s.109) definuje inteligenci jako – *obecnou mentální kapacitu, vybavenost člověka pro abstraktní myšlení, kreativní výkony nejrůznějšího typu a schopnosti účelně se adaptovat k prostředí*. Vzniká nám otázka, je inteligence čistě vrozená nebo se dá učením, zkušenostmi, sociální interakcí výrazně měnit? Autor zmiňuje významnou knihu CH. Jenckse – *Nerovnost (Inequality, 1975)*, ve které jsou porovnávány výzkumy o vztahu mezi sociálním prostředím, inteligencí a rovností, resp. nerovností v přístupu ke vzdělání. Jencks došel k závěru, že faktory sociálního prostředí – hlavně rodinného, individuálních rozdílů v inteligenci, rasového a

ekonomického rozrůznění, působí natolik silně, že vedou k diferencovaným výsledkům ve vzdělávání lidí.

Na problematiku pohlíží také teorie sociální a jazykové determinovanosti vzdělávání Basila Bernsteina. Úspěšnost žáka dle Bernsteina závisí na tom, v jaké rodině jedinec vyrůstal, a jaký jazykový kód si osvojil. Rozlišil kódy:

- Rozvinutý jazykový kód
- Omezený jazykový kód

Každý z kódů má svou charakteristiku a děti si je osvojují v závislosti na svém původu. Nižší třídy si osvojují omezený kód a mají horší prospěch než děti střední a vyšší třídy disponující rozvinutým jazykovým kódem.

Na základě současných poznatků je známo, že edukační proces výrazně ovlivňuje socioekonomický status jedince – prostředí, ve kterém vyrůstá, vztah rodiny ke vzdělávání a jejich podpora. Tento faktor se silně projevil v době pandemie koronaviru během distanční výuky. Děti ze sociálně slabých rodin nemají možnost se vzdělávat prostřednictvím distanční výuky z finančních důvodů – nemají prostředky k zajištění počítače nebo internetu. Dle průzkumu společnosti Člověk v tísni (Člověk v tísni, 2021) pětina rodičů sociálně znevýhodněných dětí není během distanční výuky v kontaktu se školou a čtvrtina dětí má problém s porozuměním probíranému učivu. Čtvrtina škol ani nezjišťuje, jestli má dítě k dispozici vhodný počítač pro distanční výuku. Na základě tohoto palčivého problému mají znevýhodněné děti nedostatky v učivu a hůře budou „dohánět“ ostatní děti. Edukační prostředí ovlivňují také individuální vlastnosti žáka – nadané děti, děti se speciálními vzdělávacími potřebami, ale i etnický původ nebo gender. Žák není nositelem pouze jedné charakteristiky, ale na úspěchu se podílí více znaků. Vznikají nám otázka, jak nedostatkům způsobující nerovnost zabránit. Rovný přístup ke vzdělání je jedním z cílů vzdělávací politiky. V časopise se vyskytuje spousta publikací, zabývající se edukačním prostředím a jednotlivými činiteli, např.:

- Hadj Moussová, Z., *Menšiny ve škole*, 1/2003
- Šotolová, E., *Vzdělávání romských dětí v ČR se zaměřením na přípravné třídy a romské pedagogické asistenty*, 1/2003
- Průcha, J., *Sociální nerovnosti ve vzdělávání: aktuální problematika pro českou pedagogiku*, 3/2003

- Closs, A. / přeložil: Daniel Štech, *Proces vzdělávací inkluze v České republice. Srovnání dětí s poruchami učení a romských dětí: pohled „odjinud“*, 5/2001 (MONO)
- J.Pilař, *Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami na prahu třetího tisíciletí*, 5/2001 (MONO)
- Průcha, J., *Sociální nerovnosti ve vzdělávání: aktuální problematika pro českou pedagogiku*, studie , 3/2003

6) Volnočasové aktivity

Volný čas je dle Průchy (2013) čas, se kterým může člověk nakládat dle svého uvážení na základě svých zájmů. Na výchově a vzdělávání ve volném času je zaměřena pedagogika volného času, což je dle Průchy (tamtéž) *disciplína pedagogiky, zaměřená na výchovné a vzdělávací prostředky, napomáhající autonomnímu a smysluplnému využívání volného času dětí, dospívajících i dospělých*. Vhodné využití volného času může dle současných poznatků zabránit delikvenci či kriminalitě, což činí obor velmi důležitým.

- Hofbauer, B., *Volný čas a jeho pedagogické zhodnocení*, 2/2003
- Kaplánek, M., *Pedagogika volného času – projekt budoucnosti, nebo slepá ulička?* studie, 1/2010

7) Deviantní a patologické chování

Sociální deviace je sociologická disciplína, označující porušení nebo výraznou odchylku od sociální normy, která je většinou konkrétní sociální skupiny nebo společnosti akceptovány. Problematiku hlouběji rozebírám v předposlední a poslední kapitole.

8) Příbuzné obory pedagogiky

Pedagogika je vědní společenský obor, je tedy přirozené, že úzce spolupracuje a navazuje na řadu dalších oborů, z kterých čerpá pro svá další poznávání. Abych komplexněji mohla popsat vztah pedagogiky a jiných vědních oborů, popisuji následující atributy pedagogiky, ze kterých vycházím. Pedagogika je vědou (Stojan, 1998):

- Společenskou, studující nejtýpější společenské jevy, tvořící systém výchovy a vzdělávání
- O člověku, jeho fyzické a psychické stránce

- O mechanismu výchovy, nástrojích procesu výchovy a vzdělávání a jeho efektivitě
- O procesu vzdělávání vzhledem ke specifickým jednotlivých vědních oborů

Pedagogika se vyčlenila z **filozofie**, což zajišťuje bezpodmínečnou spojitost obou disciplín. Pedagogické názory mnohých odborníků mohou být ovlivněny filozofickým východiskem, např. pedagogické směry pragmatické aj. Filozofie společně s pedagogikou řeší řadu společenských problémů – objasňování podstaty, úloh a cílů výchovy determinovaných danou společností, dále filozofie pomáhá uchopit podstatu výchovných jevů, posuzovat historické aspekty vývoje pedagogických teorií. Propojením obou oborů vznikne hraniční disciplína – filozofie výchovy. Obor vykládá filozofické koncepce výchovy. V časopise Pedagogika se objevuje kategorie Filozofie výchovy, ve které je zařazeno několik publikací.

- Dorotíková, S., *Na okraj vztahu filozofické etiky a profesní etiky učitelství*, 3/2004.

Druhým významným společenským oborem je **sociologie**, která pomáhá pedagogice porozumět společenské determinaci výchovných procesů, zákonitostem různých sociálních prostředí, v nichž se výchova uskutečňuje. Vzhledem k pedagogice sleduje obecné zákonitosti výchovy jako sociálního jevu a hledá vztahy mezi nimi.

- Lorenzová, J., *Sociální pedagogika jako pomáhající disciplína*, 3/2001
- Kraus, B., *K vývoji české sociální pedagogiky*, 2/2007

Pedagogice má blízko také **psychologie**, která se zabývá člověkem jako individuem. S pedagogikou má nejtěsnější vazbu, ta sleduje obecné zákonitosti psychiky, pomáhá při hledání řešení problému pěstování a rozvoje psychických procesů a vlastností člověka. Provázanost s pedagogikou mají i obory: biologie, anatomie, fyziologie a hygiena, které pohlíží na fyzickou a fyziologickou stránku člověka. Fyziologické poznatky pomáhají koncipovat vhodné výchovné činnosti. Řada jiných, zdánlivě okrajových oborů se prolínají v pedagogice. Stojan (1998) zmiňuje například následující obory: logika, kybernetika, historie, ale rovněž i etika, etnografie. Pedagogika se stýká se všemi ostatními vědními obory při nejmenším při řešení cílů, obsahu a výběru učiva pro jednotlivé vyučovací předměty. V dnešní době se na vzdělávání pohlíží jako na možné investice – lidský kapitál. Vzdělání je cennou součástí osobních kvalit. Veřejné instituce přemýšlí nad tím, jak co nejlépe zefektivnit kvalitu výuky, s čímž souvisí co nejlepší využití finančních prostředků. Vznikla tak hraniční disciplína ekonomie vzdělávání, která zajišťuje vědecké plánování vzdělávání a účelnost použitých finančních prostředků určených na výchovu a vzdělávání.

- Vomáčková, H., *Ekonomické aspekty statku vzdělání*, 2/2002

V časopise se objevuje několik publikací, pojednávajících o propojenosti pedagogiky s jinými obory.

- Sokol, J., *Antropologie výchovy a vzdělávání*, 2/2000
- Průcha, J., *Etnopedagogika*, 2/2002
- Beneš, M., *Pedagogika a andragogika – distance v blízkosti*, 2/2002
- Mareš, J., *Medicína a pedagogika: jejich vzájemné ovlivňování a vzájemný průnik*, 2/2002
- Dorotíková, S., *Na okraj vztahu filosofické etiky a profesní etiky učitelství*. 3/2004

9) Dějiny pedagogiky

Dějiny pedagogiky byly hojně zkoumány především v minulých desetiletích. Významné číslo je z roku 2000, kdy vyšlo monotematické číslo k příležitosti padesátého výročí vzniku časopisu. Autoři vydávaly články, které analyzují, charakterizují proměny časopisu ale i samotných dějin pedagogiky. Dějiny umožňují komparaci starších poznatků a metod, jejich vývoj a reflexi.

- Kasperová, D., *Historicko-pedagogický výzkum na stránkách časopisu Pedagogika v letech 1989–2014*, 4/2015
- Váňová, R., *Od retrospektivy k perspektivě dějin pedagogiky v Čechách*, Úvodník, 3/2005
- Kasperová, D., *Vzdělávání židovských dětí v protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1942*, Studie, 3/2005

10) Významné osobnosti

Autoři nezapomněli vydávat publikace o různých osobnostech pedagogiky. Reagují na hlavní myšlenky, jejich díla a celkově na vliv dané osobnosti na vývoj pedagogiky.

- Cách, J., Váňová, R., *Václav Příhoda (1889-1979) Život a dílo pedagoga a reformátora školství*, 1/2000
- Hejný, M., Kuřina, F., *Tři světy Karla Poppera a vzdělávací proces*, studie , 1/2000
- Strouhal, M., *Vztah individua a společnosti ve světle morální teorie Emila Durkheima (druhá část)*, filosofie výchovy , 3/2004

- Prokešová, M., *Co neustále dlužíme J. Patočkovi aneb patočkův přirozený svět a současná pedagogika*, diskuse , 3/2008

11) Proměny společnosti

Časopis reaguje na současné problémy společnosti, tematika se tedy odvíjí od dané doby. Na přelomu tisíciletí se začaly řešit globalizační tendence (např. vlivem vstupu ČR do EU) a změny společnosti. Autoři reagují na rychlý technologický pokrok a rozvoj IT. Migrační krize podnítila zájem o multikulturní vzdělávání a toleranci menšin. Současná vzdělávací politika cílí na celoživotní vzdělávání a vzdělávání dospělých. Vzdělání se stalo centrem vyspělých zemí a je třeba vést lidi k zájmu o další vzdělání.

- Skalková, J., *Výchova a vzdělávání v kontextu soudobých globalizačních tendencí*, 1/2000
- Čapek, V., *Globalizace, národní a evropské vědomí vybrané skupiny mládeže*, 3/2001
- Kraus, B., *Výchova ve společenských proměnách na počátku nového století*, 3/2003
- Rabušicová, M., *Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje*, výzkumné sdělení, 2/2006

12) Ze zahraničí

Časopis nabízí několik publikací, které jsou přeloženy ze zahraničí. Je přirozené, že hledáme inspiraci v jiných zemích. Autoři také poskytují publikace, které porovnávají různé problémy se zahraničím.

- Pelcová, N., *Pojem vzdělání v tradici německého myšlení*, filosofie výchovy , 1/2000
- Váňová, M., *Německá souhrnná škola – Gesamtschule*, historická studie , 2/2014
- Oelkers, J., *Vzdělávání učitelů ve Švýcarsku a jeho srovnání s ostatními státy*, analytické zprávy , 4/2013
- Tischlerová, K., *Vzdělávání učitelů v Rakousku – reformy mezi inovacemi a tradicí*, analytické zprávy , 4/2013
- Sandfuchs, U., *Struktura a reforma vzdělávání učitelů v Německu*, analytické zprávy , 4/2013

Zodpovězení výzkumných otázek

1) *Jaká témata se objevují v časopise Pedagogika?*

První výzkumná otázka se zabývá tématy časopisu. Vytvořila jsem seznam kategorií, které jsem následně hlouběji charakterizovala.

2) *Kolik prostoru je vybraným kategoriím v časopise věnováno?*

Druhá výzkumná otázka se týkala četnosti jednotlivých kategorií. Postupovala jsem následovně. Jednotlivé články jsem zařazovala do stanovených kategorií. Proces byl poměrně komplikovaný. Snažila jsem se články zařazovat co nejobjektivněji a téměř v každém čísle jsem narazila na článek, který byl pro mě obtížně tematicky zařaditelný nebo bych ho ráda zařadila do dvou kategorií zároveň, například psychologii žáka nebo inspirace ze zahraničí v historickém kontextu. Četnost jednotlivých kategorií v daném roce jsem zapisovala do tabulky v Excelu. Kategorie, které se v časopise nejvíce vyskytovaly byly edukační činitelé, převážně pedagoga – vzdělávání budoucího pedagoga, psychologické aspekty, samotnou profesi a přípravu apod. Žáci byli „rozebírání“ zejména po psychologické stránce a jejich kompetencemi. Rozsáhlou oblastí byla čtenářská gramotnost žáků se sedmnácti články, shrnutá do monočísla z roku 2012. Edukační prostředí spolu s rodiči je zastoupené o něco méně, ale nelze jej opomenout. Velká pozornost je v časopise věnována didaktice, metodám vyučování, kurikulu, reformám a kvalitě vzdělání. Kategorie proměny společnosti se vyskytují v určitých obdobích, reagující na aktuální dění: migrační krize – články o minoritách. Poměrně často se v časopise vyskytují odkazy na různé osobnosti a jejich teze. Nejméně článků se vyskytuje v kategoriích příbuzné obory, deviantní chování a volnočasové aktivity.

3) *Jací autoři nejčastěji publikovali články týkající se zkoumané problematiky?*

Pro zodpovězení třetí výzkumné otázky: *Jací autoři nejčastěji publikovali články týkající se zkoumané problematiky?* jsem potřebovala vytvořit databázi všech autorů. Postupovala jsem po jednotlivých ročnících a po jednotlivých pracích. U každého práce jsem vypsala všechny autory do Wordu. Bylo potřeba, aby všechna vypsána jména začínala příjmením a byla vypsána vertikálně, tedy jedno jméno na řádek. Následně jsem mohla pomocí funkce „seřadit“ text vzestupně srovnat podle abecedy. Podle četnosti určitého jména jsem mohla určit, kolik článků daný autor napsal. V takovém množství jmen bylo těžké se orientovat, protože Word pár jmen neseřadil správně a bylo potřeba ho pečlivě zkontrolovat. Výsledný seznam jsem rozdělila do několika kategorií. První kategorie představuje autory, kteří publikovali pouze jeden článek,

většinou se jednalo o recenzi či diskuzi. Tato kategorie měla největší zastoupení, konkrétně autorů v této kategorii bylo 481. Druhou hojně zastoupenou kategorií představovali autoři, kteří přispěli s dvěma příspěvky. Celkem jich je 81. Do třetí kategorie jsem zařadila autory s třemi až čtyřmi příspěvky. Těchto autorů jsem napočítala 44. Celkem 28 spadá do čtvrté kategorie, která zahrnuje pět až devět článků. Devět autorů publikovalo deset až patnáct článků. Předposlední kategorie s rozmezím patnácti až dvaceti články představuje sedm autorů. Skupina pěti autorů spadá do poslední kategorie, kterou představuje více jak dvacet publikací. Jsou to následující odborníci: Prof. PhDr. Zdeněk Helus, DrSc., dr.h.c.. s 26 publikacemi, prof. PhDr. Jiří Mareš, CSc. s 47 publikacemi, Prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc. s 52 publikacemi, Doc. PaedDr. Jan Slavík, CSc. s 33, a prof. PhDr. Stanislav Štech, CSc. s 25 publikacemi. Výsledky jsem zadala do grafu (Graf č.3). Následně jsem první, druhou i třetí kategorii vyřadila, a tedy se zajímala o autory, kteří napsali pět a více článků. Následně jsem vyhledávala pracoviště autorů, z výsledků mi vyšlo celkem jedenáct pracovišť. Sečetla jsem vydané články autorů, kteří působí na daném pracovišti. Celkový počet článků v daných kategoriích představoval 581. Největší publikační činnost se vyskytuje na Univerzitě Karlově, to s celkem 245 články, což značí 42 %. Druhé pracoviště představuje Masarykovu univerzitu, představující 131 publikací, v přepočtu 22,5 %. Hojnou publikační činnost zaznamenávám i v Ústavu výzkumu rozvoje vzdělávání (37, 6,36 %) a Akademie věd České republiky spadající pod (10, 1,72 %). Nesmím opomenout Univerzitu Pardubice. Prof. PhDr. Vladimíra Spilková, CSc. a prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. také působí v časopise Pedagogika. Univerzita Pardubice přináší celkem 31 článků, což představuje 5,33 %. Četnost článků dle pracovišť jsem zpracovala do grafu (Graf č. 4). Procentuální zastoupení je zaneseno také do grafu (Graf č.5)

5 Pedagogika vs. psychologie

V předchozí kapitole jsem stručně popsala těsnou vazbu oborů pedagogika a psychologie. Poznáním psychologických zákonitostí a odlišností jednotlivých věkových období člověka poskytuje obecná a vývojová psychologie. Psychologie odhaluje zákonitosti psychických procesů a vlastností, které je potřebné respektovat při výchově. Pedagogické teorie se historicky vyvíjely v kontextu s rozvojem psychologických teorií, a výrazně tak ovlivňovaly pedagogickou praxi. Propojením pedagogiky a psychologie vznikla specializovaná disciplína pedagogická psychologie, jejíž předmětem zkoumání jsou psychické zákonitosti působících ve výchovně-vzdělávacích situacích a podmínkách. Psychologie se v pedagogice užívá například při hledání vhodných kompetencí a charakteristik učitele. Pohlíží na individualitu a osobnost žáka, zabývá se vztahy učitel-žák, žák-kolektiv, interakcí mezi žáky i předávajícím učivem. V oboru lze rozeznávat výzkumné metody základní (metody pozorování, metody explorační (rozhovor, dotazník, školská anamnéza) a metody speciální (jedná se o metody strukturované, standardní, splňující požadavky exaktnosti).

V časopisu se hojně vyskytuje tématika vlivu psychologie na pedagogiku. Psychologická témata se týkají jak osobnosti učitele, tak žáka i jejich vztahu. Psychologické otázky prolínají celý edukační proces – výchovu, osobní rozvoj, proces učení.

- Macek, P., *Televizní vysílání pro děti a mládež – psychologický pohled*, výzkumné sdělení,3/2000
- Cavriel Salomon, C. / přeložil Jiří Mareš, *Netradiční úvahy o podstatě a poslání současné pedagogické psychologie*, studie , 2/2000

O zajímavý článek časopis obohatil R. Jedlička s názvem *Psychoanalytické zamyšlení nad výchovou vedoucí k problémům v sebepojetí u dospívajících*. Jedná se o studii vydanou v roce 2002.

Článek pohlíží na pojetí výchovy v současném světě. Autor poukazuje na nová vědecká zjištění a neprobádané oblasti. Odkazuje se na několik autorů, kteří se výchovou zabývají. Rozděluje je na tři skupiny podle okruhu zájmu. První skupinu tvoří autoři rozvíjející filozofii výchovy (R. Palouše, J. Peškovou, S. Kučerovou, N. Pelcovou). Do druhé skupiny zařazuje autory, kteří analyzují dílčí oblasti teorie výchovy (J. Slavík – umění k výchově, B. Kraus – zaměřeného v pedagogiku volného času, A. Vališová – autorita ve výchově). Třetí skupina analyzuje etiku jako východisko mravní výchovy (J. Lorencová). Autor však podotýká, že problematice není

věnována dostatečná pozornost. Samotné vymezení pojmu výchova a jejího pojetí podléhá mnoha diskusím. V podstatě jsme se zatím setkali se třemi základními typy pojetí výchovy. První pojetí je chápáno jako ovlivňování vychovávaného jedince skrze pedagoga či pedagogické instituce. Protikladu druhé pojetí akcentuje roli vychovávaného jako subjektu vlastního utváření s důrazem na respektování osobnosti dítěte. Třetí základní proud klade důraz na interakci pedagoga a chovance. Na utváření osobnosti podílí celá řada faktorů – genetické vloh, imprinting po narození a socio-kulturní prostředí. Autor cituje obecnou teorii výchovy jako „*proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout dlouhodobějších a trvalých pozitivních změn v jejím vývoji.*“ (s.293). Teorii výchovy doplňuje následovně: „*Vedle přímého pedagogického působení jde především o využití a vytváření podmínek pro samostatný a osobitý rozvoj každého jedince v souladu s jeho individuálními předpoklady jako autentické, integrované a socializované osobnosti, schopné vlastního bytí se sebou samým, s druhými lidmi, se společenstvím, s přírodou*“ (s.293). Jedním z atributů moderně pojímané výchovy je její prosociální rozměr a sebereflexe. Po stanovení alternativních východisek soudobé teorie autor přechází na vymezení aktuálních problémů, přičemž spíše pokládá nové otázky a snaží se o pojmenování problémů než o hlubší analýzu. V době vydání článku chyběla teologie a pojetí cílů, proto je považován za jednoho z prvních autorů pojednávajících o cílech výchovy. Autor nastiňuje otázku genetické podmíněnosti v utváření osobnosti, specifčnosti pohlaví, problematiku utváření osobnosti člověka v prenatálním období a oblast vlivu životních situací. Zajímavými zjištěními jsou výsledky výzkumů na téma utváření osobnosti v prenatálním období. V prenatálním období se utvářejí smysly, a dokonce jsou zde patrné známky paměti. Autor publikace odkazuje na americké autory Thomase Vernyho a Johna Kellyho. Dále zmiňuje výzkumy německé badatelky Moniky Lukeschové, která zjistila významnou závislost mezi postojem matky k nenarozenému dítěti a dalším vývojem plodu. Soubor dvou tisíce žen bylo sledován v průběhu jejich těhotenství. Ženy byly rozdělené na dvě skupiny s podobnými vlastnostmi, klíčovým rozdílem byl postoj budoucích matek vůči nenarozenému dítěti. Jedna skupina matek se na narození svého dítěte těšila, zatímco druhá plod odmítala. Zjistilo se, že u odmítaných dětí je větší pravděpodobnost fyzického, psychického a emocionálního poškození. Na vývoj dítěte působí i atmosféra v rodině. Matka, která byla v dlouhodobém intenzivním stresu vystavovala dítě vyšší koncentraci stresových hormonů, které mohly zapříčinit psychické onemocnění dítěte. Důležitá je pro vývoj jedince projevená láska v raném věku-teorie attachmentu. V neposlední řadě se autor věnuje utváření osobnosti, které je ovlivněno životními situacemi. Příspěvek se snaží pojmenovat některé neprobádané oblasti pedagogiky, které si dle autora zaslouží hlubší poznání.

6 Monotematická čísla

Šestá kapitola se věnuje monotematickým číslům, která jsou pro časopis *Pedagogika* typická. Tato „speciální čísla“ jsou publikována od roku 1994. Časopis vydává každý rok většinou jedno až dvě monotematická čísla, která jak z názvu vyplývá, jsou zaměřená na jednu aktuální oblast. Ze zaměření monotematických čísel je rovněž patrné tematické těžiště ročníku. Do roku 2000 se řešily různé otázky – reformní trendy 90. let, jak by se mělo vyučovat, pojetí žáka v současné době, povolání učitele a jeho vzdělání a psychologické služby poskytované na školách. První, mnou zkoumaný ročník (2000) publikuje monočíslo věnované jubilejnímu padesátiletému výročí vzniku časopisu. Autoři analyzují historický vývoj časopisu, charakterizují jednotlivé dekády s ohledem na politickou situaci. Následující ročník vydal dvě monočísla, první zkoumá vliv dětské hry a psychologie učení (Opravilová, E., *Úskalí didaktického využití hračky*, Vavrda, V., *Dětská hra a psychoanalýza*). Druhé pohlíží na aktuální otázky vzdělávání dětí se speciálními potřebami (Pilař, J., *Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami na prahu třetího tisíciletí*). V roce 2002 autoři sledovali vztah pedagogiky vůči jiným vědám, například andragogice, medicíně, sociologii a ekonomice. V dalším roce byla podnícena diskuse ohledně domácího vzdělávání. Zajímavé monočíslo vyšlo v roce 2004, které pojednává o vztahu rodiny a školy, změně rodičovského vztahu vůči škole a vzdělávání. Zjistilo se, že rodiče hrají klíčovou roli jako výchovní a sociální partneři školy. Časopis reaguje na současné problémy společnosti a reaguje na aktuální dění. Se změnou legislativy a následující reformou se ústředním tématem pro ročník 2005 stalo rámcové vzdělávání a kurikulární reforma. V roce 2006 se odborníci vracejí k problematice přípravy budoucích pedagogů a učitelského vzdělávání. V témž roce vyšlo druhé monočíslo týkající nových technologií a forem vzdělávání, konkrétně e-learningového vzdělávání, (Zounek, J., *E-learning a vzdělávání – Několik pohledů na problematiku e-learningu*). Současné problémy profese učitele řešili odborníci i v následujícím ročníku (Helus, Z., *Profese učitele – současné problémy*). Následující ročník obsahoval monočíslo, které propojuje pedagogiku s psychologií. Zaměřuje se na kognitivní psychologii v procesu učení (Krykorková, H., *Kognitivní svébytnost, teoretická východiska a okolnosti jejího rozvíjení*). Téma kurikulum nelze z hlavních otázek pedagogiky vyčlenit. Právě kurikulum je tématem monočísla z roku 2009, které pojednává o řazení učiva, jeho obsahu a o kurikulu oborových didaktik v soudobých teoriích (Slavík, J., Janík, T. *Kurikulum a oborové didaktiky*). Rok 2010 propojil třetí a čtvrté číslo v jedno monočíslo, hledající odpověď na otázku kvality pedagogiky. Pedagogické činnosti českých učitelů jsou porovnávány se zahraničím. Porovnávaly se také motivační zdroje učebních činností žáků. Probíhal výzkum o vykazování

výsledků na českých vysokých školách. Autoři rozvíjí diskusi ohledně potřeby sjednocení myšlenkových snah zaměřených na profesionalizaci učitelství (Helus, Z., Spilková, V., *Cesty ke kvalitě učitelství*). Časopis obsahuje také publikace, popisující historický vývoj, jak samotného časopisu, tak pojetí výchovy a vzdělávání, ale i samotných škol. Monočíslo z roku 2011 je věnováno šedesátému pátému výročí Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, dále pohlíží obecně na pedagogické fakulty a na vývoj učitelství (Spilková, V., *Reflexe proměn přípravy učitelů pro primární vzdělávání v České republice po roce 1989*). V roce 2012 bylo propojeno první a druhé číslo. Tematicky bylo zaměřené na rozvoj počáteční čtenářské gramotnosti, jak u českých žáků, tak i v porovnání s žáky z různých evropských zemí (Wildová, R., *Čtenářská gramotnost v evropském kontextu*, Švrčková, M., Šimik, O., *Kvalita počáteční čtenářské gramotnosti žáků 2. ročníku základní školy*).

Součástí vzdělávání žáka je zároveň i jeho výchova. Na tento fakt pomýšlí i autoři publikací časopisu. Ve stejném roce vyšlo další monočíslo, zaměřené právě na teorii výchovy v postmoderní době, pedagogiku volného času a efekty humoru ve výukové komunikaci.

Následující rok bylo publikováno monočíslo zahrnující formativní hodnocení v pedagogické teorii a praxi. (Straková, J., Slavík, J., *Hodnocení a hodnoty v pedagogické teorii a praxi*).

Časopis publikuje i články týkající se vlastností žáků, konkrétně v roce 2014 se zabýval rozvojem kognitivních a metakognitivních kompetencí žáků (Stuchlíková, I., Mareš, J., *Rozvoj metakognitivních kompetencí žáků – otevřený úkol*)

Další ročník je opět věnován digitální technologiím ve vzdělávání. Řeší současný stav, problémy a trendy. Oproti předchozím publikacím, které pojímaly tematiku před devíti lety se technologie značně rozvinuly. Zveřejnily se výsledky výzkumu rozvoje digitálních kompetencí žáků základních škol, zkoumaly se způsoby využívání digitálních technologií studenty vysokých škol a kritizovalo se zavádění počítačů do škol (Bresnihan, N., Millwood, R., Oldham, E., Strong, G., Wilson, D., *Kritika současného trendu zavádění computingu do škol*)

Ročník 2016 vydal číslo o teorii „obratu k dítěti“ profesora Zdeňka Heluse. Publikovaly se články týkající se přínosu díla prof. Heluse pro transformaci českého školství po roce 1989, zdůrazňoval se význam sociálních podnětů pro rozvoj empatie u dětí a sám Helus uvádí studii, ve které argumentuje, proč je osobnostní zřetel v edukaci důležitý. Druhé monočíslo z roku 2016 se věnuje vzděláváním a profesním rozvojem učitelů.

V roce 2017 autoři pokládají otázku do diskuse, zda má smysl bránit jakékoliv vzdělávací obsahy. Pojednávají o Bernsteinově teorii, sledují vývoj přístupu k obsahu vzdělávání, učivu a kurikulu a zkoumají kvalitu výuky.

Následující rok se věnuje psychologii v učitelských studijních programech. Další ročník se zamýšlí nad odborným školstvím, vzděláváním a výukou v učitelských studijních programech. V dnešní době je pozornost věnována neformálnímu vzdělávání, na potřebu reaguje poslední ročník.

6.1 Mezinárodní čísla

Časopis *Pedagogika* přišel v roce 2015 s novinkou, zavedl cizojazyčná monotematická čísla. Mezinárodní čísla umožňují českým odborníkům publikovat texty v cizím jazyce, což zajišťuje české vědě mezinárodní úroveň. Mezinárodní čísla zpřístupňují aktuální zahraniční publikace. Cizojazyčné texty nalezneme i v rámci standardních čísel, rozdíl však je, že mezinárodní čísla obsahují texty pouze v cizím jazyce. První mezinárodní číslo je tematicky zaměřené na dítě a edukaci (Child and Education, Helus, Z., & Kucharská A.) Následující rok autoři věnují pozornost pedagogickému výzkumu (Reconsidering Educational Research, Hoveid, M., H., & Stuchlíková, I.). Na význam historické reflexe ve vzdělávání upozorňuje mezinárodní číslo z roku 2017, které obsahuje anglické i německé články (Hoffmann, A., Kasper, T., Rýdl, K. Historical reflection of education and its significance in (not only) teacher education). Pojetí „digitálního věku“, kdy se uplatňují digitální kompetence snad ve všech oblastech lidské působnosti, kdy technologie budou charakterizovat budoucí vývoj vzdělávání zpracovává mezinárodní číslo z roku 2018 (Education Futures for the Digital Age: Theory and Practice, Černochová, M., Kirkham, G., Preston, Ch., Redman, Ch., Krinarová, J., & Younie, S.). Následující ročník je věnovaný pojetí etiky a morálních hodnot na školách (Mareš, J., & Beneš, Z. (Eds.). Ethics, moral and school). Nejnovější vydané číslo se věnuje změnám v preprimárním a primárním vzdělávání. Poprvé se setkáváme s mezinárodním číslem, které má názvy publikací a jejich abstrakty v českém jazyce.

7 Výskyt pedagogických pracovišť

Na chodu časopisu se podílí řada odborníků z různých pedagogických pracovišť. Jako první uvedu Univerzitu Karlovu v Praze, konkrétně Pedagogickou fakultu, která celý časopis zastřešuje. Konkrétně paní prof. PaedDr. Radka Wildová, CSc., součástí týmu je i prof. PaedDr. Michal Nedělka, Dr. Z Univerzity Karlovy jsou i další zástupci z jiných fakult – filozofické, matematicko-fyzikální. Na publikaci článků se podílí také profesori z Masarykovy univerzity, Univerzity Pardubice, Univerzity Palackého v Olomouci. Národní redakční radu tvoří i zástupci Technické univerzity v Liberci a Západočeské univerzity v Plzni. Ve výkonné redakci jsou i profesori z Univerzity Karlovy v Hradci Králové a Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Mám tu čest, že vedoucí mé bakalářské práce je prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc., který je součástí výkonné redakce a přispěl svými publikacemi v časopise.

Jak je již zmíněno, časopis má také mezinárodní redakční radu, jejíž členové sídlí v zahraničí:

- The University of New South Wales, Sydney, Austrálie
- IEA Secretariat, Holandsko
- Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest, Maďarsko
- Institut für Psychologie in Bildung und Erziehung, Münster, Německo
- Universität Ulm, Německo
- Universitetet i Oslo, Norsko
- University of Science and Technology, Trondheim, Norsko
- Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, Norsko
- Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko
- Univerza Maribor, Slovinsko
- Universität Zürich, Švýcarsko

8 Vybrané deviantní a sociálně patologické jevy – jak se na ně měnil pohled s časovým odstupem

Každé společenství podléhá normativnímu řádu, skládající se ze sociálních norem, které představují soubor formálních předpisů a neformálních očekávání určité sociální jednotky. Dodržování stanovených pravidel zajišťuje udržení sociálního konsenzu a tím lidskou potřebu jistoty, bezpečí a předurčenosti. Pokud by společnost neměla stanovená pravidla, podléhala by dle Thomase Hobbsse přirozenému stavu, kdy by si tzv. „každý dělal, co by chtěl bez ohledu na ostatní“. Vznikem zákonů a obecně uznávaných společenských norem se jedinec svým chováním stává buď konformním – respektující nebo naopak deviantním – porušující stanovená pravidla. Je přirozené, že k porušování norem dochází, existuje tzv. toleranční limit – variabilita toho, co je akceptovatelné a co už není. Sociální deviace označuje odchýlení od normy a překročení tolerančního limitu. V sociologickém pojetí je norma chápána v širším slova smyslu, jedná se tedy jak o právní předpisy, tak i náboženské, etické a normy vztahující se k různým zvykům a rituálům. Od závažnosti odchýlení se odvíjí systém sankcí. Sociální deviace je ve společnosti chápána v negativním slova smyslu, je však nutné podotknout, že deviace má hodnotovou neutralitu. Může být jak negativní, tak i pozitivní. Příkladem pozitivní deviace může být alkoholová abstinence a negativní deviace alkoholismus. Negativní deviace však nemusí být patologická.

Pojetí deviace se odvíjí od normy. Lze přesně definovat, co by mělo být danou normou? Vymezení a přesná definice těchto pojmů je komplikovaná kvůli jejich dynamice. Normy se proměňují v rámci jedné společnosti, uvnitř různých společenských skupin, na určitém území, v určitém čase a také pod vlivem okolností. Normy, které platí dnes nemusí platit za sto let, co platí v České republice nemusí platit v jiných zemích. Společnosti navíc bývají heterogenní, kdy v jedné společnosti nalezneme současně existenci různých kultur – hodnotových struktur, a tedy se nemusí shodovat v tom, co je „normální“ a co „deviantní“. Důležitým termínem jsou sociální sankce. Termín označuje mechanismy, které posilují vědomí lidí a sociální konsenzus. Sankce můžeme rozdělit na pozitivní – ve formě pochval, obdivu a na negativní – různých trestů. Značná diverzita pojmu deviace vychází z diverzity lidského chování. S tím existuje i značné množství jednotlivých teorií a jejich členění. Munková (2013, s. 12-15) charakterizuje dva základní pohledy na společnost.

- Koncepce založená na normativním přístupu
- Koncepce založená na relativistickém přístupu

Prvně zmíněná koncepce označuje sociální deviaci jako odchylku od sociální normy, která je uznávána většinou příslušníků dané společnosti. Pohled je založen na předpokladu lidské racionality a odpovědnosti jednotlivce vůči potřebám celku. Koncepce absolutizuje pojem sociální normy a tvrdí, že jsou normy nutné, významově jednoznačné a univerzální.

Druhá koncepce vychází z úvahy, že pro společnost je typická diverzita – zdůrazňuje odlišné vzorce chování lidí a nemůžeme předpokládat, že je založena na obecně uznávaném normativním konsenzu. Deviace není chápána jako vlastnost jedince, ale přidělená vlastnost okolím. Zde se naskytuje odpověď na otázku (tamtéž): „*Co je deviantní, závisí na tom, koho se ptáme.*“ Tato novější koncepce je založena na předpokladu časové a kulturní proměnlivosti a vychází z hodnocení společnosti.

Kapitola se zabývá sociální patologií, přejdu tedy k jejímu vymezení. Sociálně patologické jevy představují závažnou odchylku od normy negativním směrem, ohrožující jedince i celou společnost. Spadají sem veškeré sankcionované formy a podoby deviantního chování.

Mezi patologické jevy současnosti řadíme např.:

- Agresivitu a násilí
- Různé druhy závislostí
- Kriminalitu a delikvenci
- Prostituci a sexuální zneužívání
- Suicidální jednání

8.1 Příčinné faktory vzniku sociálních deviací

V podkapitole uvádím možné příčiny vzniku sociálně patologického chování, které v praxi nebývají takto ostře vymezené. Deviantní chování má většinou několik příčin, které se vzájemně ovlivňují. Můžeme je rozdělit do dvou kategorií na vnitřní – endogenní faktory a vnější – exogenní faktory. První kategorie – endogenní příčiny se dělí na biologické a psychické faktory (Urban a Dubský, 2008).

Biologické teorie tvrdí, že na patologickém chování je způsobeno vrozenými předpoklady – od tělesné stavby, genetických poruch, poruch činnosti žláz s vnitřní sekrecí apod. Italský lékař Cesare Lombroso studoval vězně a snažil se o fyziologické podobnosti vězňů. Ernst Kretschmer spojoval tělesnou stavbu s osobnostními charakteristikami a psychickým onemocněním – tím i potenciální tendence k deviantnímu chování (Zášková, 1998).

Psychologické teorie se také zabývají individuálními vlastnostmi jedince, ale nalézají příčiny v osobnosti, temperamentu apod. Zmíním psychoanalytické teorie, které považují za zdroj deviace zážitky z raného dětství. Může dojít k poruše vztahu k autoritám (T. Adorno – *Autoritářská osobnost*). Mohou být způsobené pudem Thanatos (Z. Freud) nebo komplexu méněcennosti (Alfred Adler). Behavioristé předpokládají, že deviantní i konformní chování je předurčeno sankcí. Hans J. Eysenck tvrdí, že se lidské chování odvíjí od snahy uspokojit uspokojení a minimalizovat nepříjemnosti – být odměněn a vyhnout se trestu. Výrazný vliv na vznik deviací mají rozvrácené rodiny či ústavní výchova, způsobující citovou deprivaci dítěte (Z. Matějček). Podle některých odborníků jsou deviantní vzorce chování naučené.

Druhá kategorie – exogenní příčiny se rozděluje na sociální a kulturní faktory, přičemž v některých rozdělení jsou sociální i kulturní faktory chápány jako jeden faktor. Příčina deviací není hledána v jedinci, ale v jeho sociálním prostředí. Do těchto teorií řadíme klasickou teorii anomie, teorie Chicagské školy a subkulturní, kontrolní, interakční teorie.

Teorie anomie

Hlavním představitelem je Émile Durkheim, který vysvětluje sociální deviace, zejména kriminalitu v samotné moderní společnosti. Anomii chápe jako stav, kdy se oslabují stanovené normy, jednání není regulováno, což vede k upřednostňování sobeckých záměrů. Teorií se zabýval také Robert Merton. V současné společnosti se anomie vyskytuje během revolucí, válečných konfliktů, přírodních katastrof apod.

Chicagská škola

Na Chicagské univerzitě byla založena katedra sociologie v čele s Albionem Smalllem, která reagovala na současné sociální problémy Ameriky, konkrétně přímo města Chicaga. Představitelé vyvinuli řadu nových metodologických postupů, zejména metod aplikovaných v terénu. Významnou osobností byl Robert Ezra Park, jehož myšlenky formují teorii sociální ekologie. Město má po vzoru přírody vytváří síť komunit, tvořící funkční celek.

Teorie sociální dezorganizace

Teorie vyjadřuje stádium procesu organizace a reorganizace, které doprovází pocit ztráty společného porozumění. Sociální vztahy se redukuje, proto bývají anonymní a nestabilní. To vypovídá o vztazích mezi různými kulturami.

Teorie diferencované asociace

Hlavním představitelem teorie byl Edwin Sutherland, který hledal, jakým způsobem se jedinci podílí na kriminalitě v závislosti na jejich původu. Vycházel z předpokladu významu malých intimních skupin, a jak tyto interakce ovlivňují chování. Jedinci se učí různým vzorcům chování, které jsou přítomny v nejbližším sociálním prostředí. Deviantní chování je kulturně přenášeno v malých sociálních skupinách prostřednictvím procesu sociálního učení. Důležitou roli hraje, frekvence, období života a prestiž nositelů takového chování. Upozornění na vazbu mezi vlivem skupiny a individuálním chováním jedinců (Munková, 2013).

Kontrolní teorie

Kontrolní teorie předpokládají, že k deviantnímu chování dochází na základě oslabení kontrolních mechanismů ve společnosti, pokud tomu nebrání sociální kontrola.

Etiketizační teorie

Dle této teorie může deviantní chování vznikat na základě jeho označení. Jednoduše řečeno pod vlivem nálepky devianta se jedinec takto začne vnímat a může se tak i začít chovat. Na základě přidělování nálepek – stigmatizace, může docházet k ovlivňování dalšího vývoje „devianta“. Kritici však oponují, že jedinec může proti stigmatizaci aktivně bojovat a tím vyvrátit původní označení (Hrčka, 2001).

9 Příčiny výskytu sociálně patologických jevů u mládeže z pohledu autorů časopisu

Publikace, které se věnují deviantnímu až patologickému chování se v časopise vyskytují poměrně zřídka. Časopis je zaměřený spíše na vzdělávání, jednotlivé edukační činitele, vzdělávací reformy apod. V mém vybraném období jsem procházela jednotlivé publikace a přímo vyhledávala texty, zabývající se sociální deviací a patologií. První publikací, která se zabývá touto tematikou je výzkumné sdělení s názvem *Trendy v experimentování a zneužívání návykových látek u dětí na ZŠ* z roku 2000, autorkou je B. Medlínová.

Příspěvek popisuje realizaci a výsledky výzkumného šetření, které bylo realizováno formou dotazníkového šetření. Zjišťovalo se užívání návykových látek dětí základních škol. Výzkum byl proveden v roce 1998. Výsledky byly porovnávány s výsledky z roku 1996, provedené na stejných školách, které byly původně náhodně vybrány. Dotazník byl upraven, zkrácen a doplněn o dvě nové otázky. Bylo provedeno porovnání dětí mající zkušenost s drogou s dětmi nemající žádnou zkušenost v různých charakteristikách. Výzkum cílil na poukázání závažnosti problematiky, možné znaky a příčiny tendencí experimentování s drogami a jejímu předcházení.

Autorka se ve své publikaci obrací na provedené výzkumy, konkrétně na provedený výzkum „Sociální souvislosti prevence užívání omamných a psychotropních látek u dospívající mládeže“ (Kuchař 1993), které potvrzují, že nejohroženější skupinou je mládež ve věku 15-19 lety. Dodává, že i značné procento mladších žáků s omamnými látkami experimentuje, což dokládá její studie.

Z šetření vyplynuly následující zjištěné proměnné. Děti se zkušenostmi s drogou uvádějí menší rodičovskou kontrolu, dostávají vyšší kapesné a doma se cítí nespokojeně. Dále se zkoumaly volnočasové aktivity, které jsou bezpochybně výrazným činitelem. Rizikové děti mívají spíše starší kamarády a sympatizují s různými hnutí a skupinami. V dotazníku se objevila i otázka na osobní hodnoty a preference. Průzkum přinesl znepokojivé závěry – oproti roku 1996 se zvýšil počet dětí, které experimentují s drogami (Po dvou letech je nárůst zkušenosti s drogami více než padesátiprocentní (15 % ku 24 %) a snižuje se věk, kdy dochází k prvnímu experimentování (Před 2 lety byl výrazný rozdíl mezi žáky osmých a devátých tříd, nyní se rozdíl snižuje). Tomuto zjištění je dle autorů třeba přizpůsobit působení škol a odborných institucí, které se zaměřují na prevenci. Autoři se shodli, že by na druhém stupni měla být zavedena cílená prevence a nespecifická prevence by měla být k dispozici od samého začátku. S žáky by

se mělo pracovat na vyváženém hodnotovém systému a zdravém životním stylu s důrazem na zdraví. Škola by měla být s úzkým kontaktem s rodinou a měla by informovat rodiče o možných rizikových faktorech. V závěru autoři popisují možná rizika. Dotazník není standardizovaný, protože v něm nebyla provedena položková analýza a ani nebyla zkoumána reliabilita metody. Obě šetření probíhala na stejných školách, nedá se však určit, zda žáci v roce 1998 byli otevřenější než v roce 1996 a zda vypovídali pravdivě, což může způsobit jistá zkreslení. B. Medlínová - autorka analyzovaného článku potvrzuje, že děti, kterým se rodiče dlouhodobě a výrazně nevěnují, mají větší pravděpodobnost, že se již s návykovými látkami setkaly. Užívání návykových látek je podporováno snadnou dostupností ve společnosti a oblibou mezi vrstevníky.

Zmíním další publikaci zaměřenou na deviaci. Jiří Mareš publikoval v roce 2005 přehledovou studii nazvanou *Tradiční a netradiční podvádění ve škole*. Podvádění můžeme zahrnout do deviantního chování, protože se jedná o fenomén, který není společností přijímán, ačkoliv z pohledu žáka může být podvádění považováno za „normální“. Tradičním podváděním myslí klasické opisování nebo napovídání. Vývoj technologií ulehčuje život téměř každému, na druhou stranu to má i negativní důsledky – v tomto případě se otevírají nové možnosti podvádění. Studie si dala následující cíle: 1. charakterizovat základní druhy podvádění, 2. utřídit projevy podvádění do určitých typů, 3. ukázat, jak lze podvádění zjišťovat, 4. přiblížit nejnovější výzkumy problematiky, 5. uvést, jak podvádění předcházet.

Obecně každý člověk chce podávat výborné výsledky. Na tom je potřeba pracovat, mít motivaci, snahu a obětovat tomu svůj čas a energii. Podobně tomu je ve škole. Žáci chtějí dosahovat dobrých výsledků, ale zároveň bez učení a přípravy. Snaží se obejít pravidla a uspět. Žáci zkouší podvádět různými způsoby: napovídáním, opisováním, zjišťováním obsahu písemných zkoušek apod. Dle Mareše se obecně z podvádění viní žáky. Píše se o jejich nemorálnímu selhání, nezodpovědnosti a o tom, že čestnost dávno vymizela ze školního prostředí. Mareš však odkrývá i to, že tento fenomén neplyne pouze ze zvláštnosti žáků. Je třeba brát v potaz i zvláštnost učitelů, protože ti mají různou míru nároků. Navíc se dění odehrává v konkrétním sociálním prostředí – ve školní třídě. Dá se říct, že podvádění je propojeno se specifickým školním kontextem. Mareš dále uvažuje v širším měřítku, to v podobě celých systémů výchovy a vzdělávání. Některé činitele, např. soutěživost a konkurenceschopnost, důraz na výkon, formální výstupy – vysvědčení, podporují tendence podvádění. Autor zmiňuje nový způsob podvádění – technické prostředky umožňující komunikaci, souhrnně jako cyber-cheating, v překladu kybernetické podvádění. S tím souvisí i kybernetické plagiátorství. Na

začátku je uvedena terminologie, kde je jako první definováno podvádění (dle Cizek 2003, s.3-4). Podvádění je takové jednání, které porušuje školní pravidla, přináší nezasloužené výhody, snižuje spolehlivost pedagogických závěrů. Dále rozlišuje citování, parafrázování, plagiátorství nevědomé i vědomé. Mareš zmiňuje výsledky výzkumu vedeným Nathansonem a spolupracovníky (2005), kteří zkoumali vliv osobnostních proměnných žáků na podvádění. Spojitosti byly zjištěny u nižší intelektové schopnosti žáků (především s nižší verbální schopnosti a u subklinické psychopatologie, která souvisí s nízkou úrovní sebeovládání a necitlivostí jedince). V poslední době se objevují specifické výzkumy, které se zajímají o motivy – potřeba postoupit do vyššího ročníku, a tak zvýšit studentovu šanci získat zaměstnání, nezklamat rodiče. Z praktického hlediska Mareš nabízí diskuzi ke zjišťování případů a zejména zdůrazňuje nezbytné vhodné reagování na zjištěné podvody. Publikace se také věnuje prevenci tradičního i elektronického podvádění.

Podobnou tematiku zpracovaly v pilotní studii autorky Vrbová, J., Stuchlíková, I. Výzkumné sdělení publikovali v roce 2012 a nazvaly jej *Školní podvádění starších žáků – pilotní studie*

V roce 2006 obsahuje výzkumné sdělení zvané *Výchovně-vzdělávací preventivní program pro mladší školní věk „normální je nekouřit“*. Autorkami jsou Žaloudíková, I.; Hrubá, D. Výzkumné sdělení přináší výsledky preventivního programu podpory zdraví v kontextu zdravého životního stylu, který je určený pro první třídu základních škol. Metoda byla zvolena formou experimentu. Součástí studie je 13 základních škol. Experiment určuje vždy experimentální a kontrolní skupinu, v tomto případě děti byly početně (273 vs. 203). Účinnost autorky zkoumaly pomocí strukturovaného rozhovoru realizovaného zaškolenými osobami, který probíhal před programem, po skončení a následně opakovaně po dobu 4 měsíců. Program zjišťoval kuřácké prostředí v rodinách, a jaké mají děti znalosti a postoje ke kouření.

Program iniciovala Liga proti rakovině, které poskytla i ekonomické prostředky. Pedagogická a Lékařská fakulta Masarykovy univerzity v Brně společně vypracovaly metodiku pro ověření účinnosti programu. Program cílil na zvýšení úrovně znalostí a zapůsobit na děti tak, aby se tabáku vyhnuly. Programy, které cílí na omezení tabákových produktů by měly začínat již v předškolním věku v mateřských školách a pokračovat v průběhu základní školy. V České republice existuje několik programů, např. Já kouřit nebudu a vím proč" (Smolíková; Platinová 1999), iniciovaný Ligou proti rakovině Praha, „My nechceme kouřit ani pasivně“ vytvořený KHS Blansko, „O svém zdraví si rozhodují sám" pod hlavičkou Lékařské fakulty MU Brno.

Program „Normální je nekouřit“ je metodicky rozdělený do pěti lekcí. Děti se seznamují s tematikou pomocí pohádky. Každá lekce obsahuje úkoly, písničky, hry a je tematicky zaměřená na různé oblasti lidského zdraví. Výběr prvků nebyl náhodný, školy se samy přihlásily a musely uvést, proč mají o výzkum zájem. Dle výsledků pilotní studie je zřejmé, že již sedmi leté děti mají odlišný postoj ke kouření. V první řadě je postoj ovlivněný kuřáckým prostředím v rodinách, kde v některých případech dětem usnadňují přístup k cigaretám. Autorky zhodnocují program jako úspěšný, zvýšily se znalosti o možných zdravotních rizicích kouření. Děti po ukončení programu měly menší procentuální zastoupení obdivovatelů kouření. Do programu se výzkumníci snažili zapojit i rodiče, bohužel kouřící rodiče projevovali menší o spolupráci na protikuřáckém programu. Přičemž rodiče mají klíčovou roli v utváření postojů dětí ke kouření.

Zajímavým a zároveň velmi smutným fenoménem je šikana učitele. Touto problematikou se zabývá J. Tomášek, který zveřejnil v roce 2008 výzkumné sdělení na téma *Učitel jako oběť násilí – poznatky z viktimologického šetření na českých středních školách*.

Autor v příspěvku poukazuje na zahraniční výzkumy a na své vlastní šetření. Výzkum byl realizovaný na vzorku náhodně vybraných učitelů a ředitelů středních škol. Do té doby neexistoval v České republice rozsáhlý výzkum týkající se násilí páchaném na pedagogovi. Šikana je obecně známý pojem. Říčan (2010) ji definuje následovně. *Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. O šikaně mluvíme, pokud jde o opakované jednání, avšak v závažném případě lze označit za šikanu i jednorázové jednání, kterému hrozí opakování*. Definici následně ještě upřesňuje. Mezi agresorem a obětí je osobní asymetrický vztah moci. Autor šikanu rozděluje na přímou a nepřímou. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) definuje šikanu následovně (MŠMT, 2017): *Šikana je forma násilí (agrese), která ve škole ohrožuje naplňování zásad a cílů vzdělávání. Při jejím výskytu dochází k narušení pocitu bezpečí žáků a/nebo pedagogů. I při relativně malé intenzitě šikany může u žáků i pedagogů, kteří šikanou prošli, docházet k závažným psychickým traumatům*. Dokument pojednává o tom, že šikanování, jakožto agresivní chování dítěte je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, psychicky nebo sociálně. Charakterizuje šikanu nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoúčelností agrese.

Jedno z témat, kterému se začala na přelomu tisíciletí hojně věnovat pozornost je agresivita dětí a mládeže. Vzrůstající obavy o bezpečnosti pedagogických pracovníků vygradovaly po tragické události, kdy jeden ze studentů ubodal přímo během vyučování svého učitele. Událost se stala

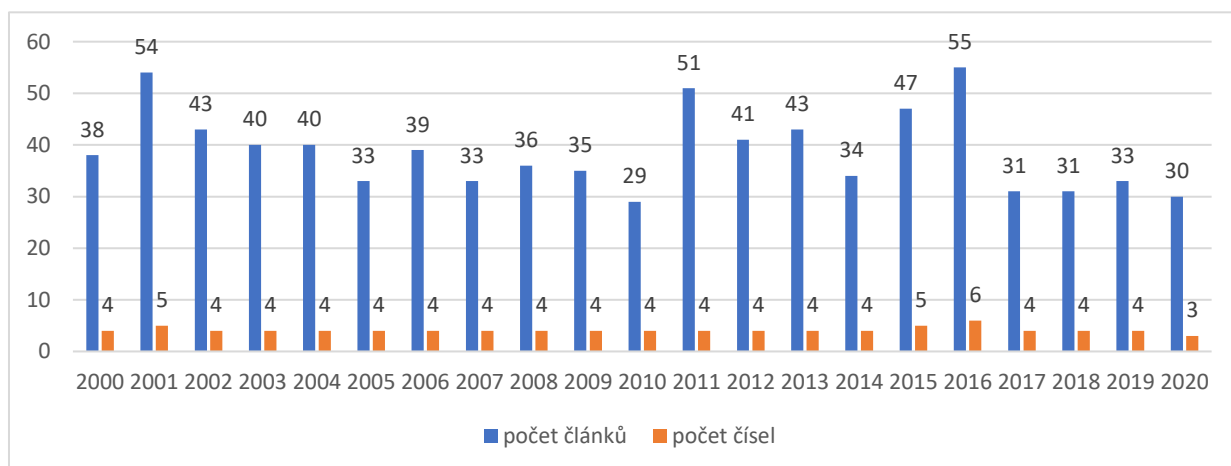
v roce 2004 na středním odborném učilišti ve Svitavách (BBC, 2004). V roce 2007 Institut pro kriminologii a sociální prevenci jako jeden z prvních realizoval studii o násilí vůči učitelům. Přípravou i realizací šetření, které bylo součástí širší studie, zabývající se trestnou činností dětí a mládeže, byl pověřen autor tohoto článku. Hlavním cílem publikace je seznámit čtenáře s výsledky výzkumného šetření, které zkoumá otázku, jaké zkušenosti s násilím mají pedagogičtí pracovníci českých škol. Autor cituje dostupné zahraniční práce, kterých není příliš. Zmiňuje například práci D. Lyona (1999), která se týká zkušeností pedagogů v kanadské provincii Britská Kolumbie. Dále J. Kivivuori (1999), který vedl dotazníkovém šetření na základních školách v Helsinkách. Na úvod studie autor vymezuje tři překážky, které brání nalezení uspokojivé definice a jednoznačnému uchopení pojmu násilí. Za prvé konstatuje fakt, že případy, ve kterých se objevuje násilí, se odehrávají v rozdílném kontextu. Druhým problémem představuje skutečnost, že záleží na tom, jak danou situaci vnímají samotní aktéři, neboť každý z nás individuálně vyhodnocuje své chování. Dle autora největší překážkou je fakt, že zjevně neexistuje přímá a jednoznačná souvislost mezi závažností samotného útoku a následky, jaké může oběti způsobit. Pokud uvedu příklad verbální násilí může za jistých okolností být pro poškozeného závažnější než fyzické násilí. Následně přejde k metodologii výzkumu. Ze všech českých středních škol bylo náhodně vybráno 200 institucí, kterým byly zaslány anonymní dotazníky dvou typů. Jeden byl určen řediteli, druhý pak třem učitelům, kteří byli vybráni dle jednotného klíče (šlo vždy o třetího až pátého učitele ze seznamu všech vyučujících). Celková návratnost byla kolem 60 %. Respondenti byli rozděleni do kategorií podle pohlaví, věku, doby v oboru, v jakých typech zařízení vyučují a kdo je zřizovatelem dané školy. Autor také zkoumal jednotlivé typy násilí a jejich frekvenci za školní rok 2006/2007 a za celou kariéru respondenta. Z výsledků vyplývá, že nejčastější forma násilí byla verbální – urážky a nadávky studentů během vyučování, se kterou má zkušenosti více než pětina respondentů. Nezanedbatelným jevem byly urážky ze strany rodičů, a výhrůžky o zneužití vlivných známostí a útokům na osobní majetek. Zkušenosti s fyzickými útoky byly méně časté. Odborníci upozorňují, že násilí studentů může zapříčinit odcházení pedagogů ze školství. Důležité jsou okolnosti chtěné rezignace. Statisticky významné rozdíly jsou zřetelné mezi těmi, kteří již čelili některému z analyzovaných jevů (v této skupině již odchod ze školství zvažovalo 23 % respondentů), a těmi, kteří dosud žádnou zkušenost tohoto typu neměli (pouze 1,5 %). V závěru autor poukazuje, že je potřeba spíše než o samotném násilí diskutovat o jeho podobách a zároveň se pokusit o nalezení vztahů mezi těmito jevy a vlastním pedagogickým působením dotčených osob. Zjištěné údaje naznačují, že spíše než proměnné – jako typ školy či pohlaví učitele – hrají významnější roli faktory spojené s jeho osobností a samotnou pedagogickou interakcí.

Zajímavým zjištěním bylo, že na odborných učilištích, která jeví jako rizikovější prostředí, se našli pedagogové (a dokonce většina), kteří žádnou zkušenost s násilím neměli. Autor navrhuje následující postup – rozsáhlejší empirické šetření, které by zkoumalo, zda riziko násilného útoku souvisí například s určitým výchovným stylem učitele, klimatem v jeho vyučování, sociálními kompetencemi či s jeho autoritou v očích žáků. Což by výrazně pomohlo prevenci.

Závěr

Bakalářská práce cílí na hlubší analýzu a charakteristiku časopisu. Sleduje vývoj a popisuje jednotlivé etapy, kterými si Pedagogika prošla. Stěžním práce byla obsahová analýza obsahu časopisu. Poměrně náročné byl proces vyhledávání odborníků a pedagogických pracovišť. Do časopisu přispívají desítky různých autorů, přičemž jsem nechtěla žádného opomenout. Musela jsem najít vhodný systém zpracování dat. Také jsem si stanovila tematické kategorie, se kterými jsem operovala a snažila se charakterizovat nejčastěji vyskytující se témata. Další významným cílem bylo vyhledat publikace pojednávající o sociálních deviacích. Odborných článků o sociálních deviacích je velmi málo. Uvedené články se zabývají užíváním návykových látek mladistvými, tradičním a netradičním podváděním ve škole a šikanou pedagoga ze strany žáka – tedy deviantními jevy vyskytující se ve školním prostředí. V bakalářské práci se také zabývám „speciálními monotematickými a mezinárodními“ čísly.

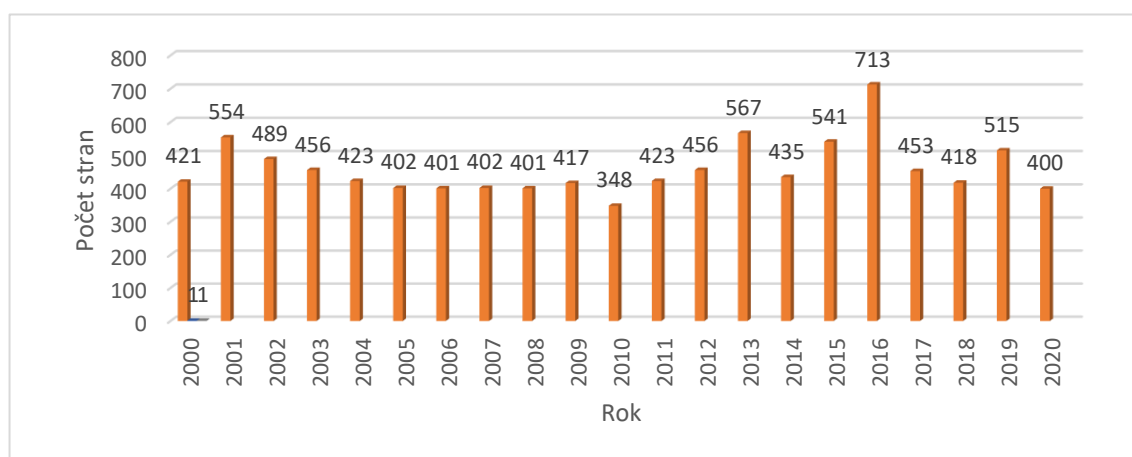
Přílohy

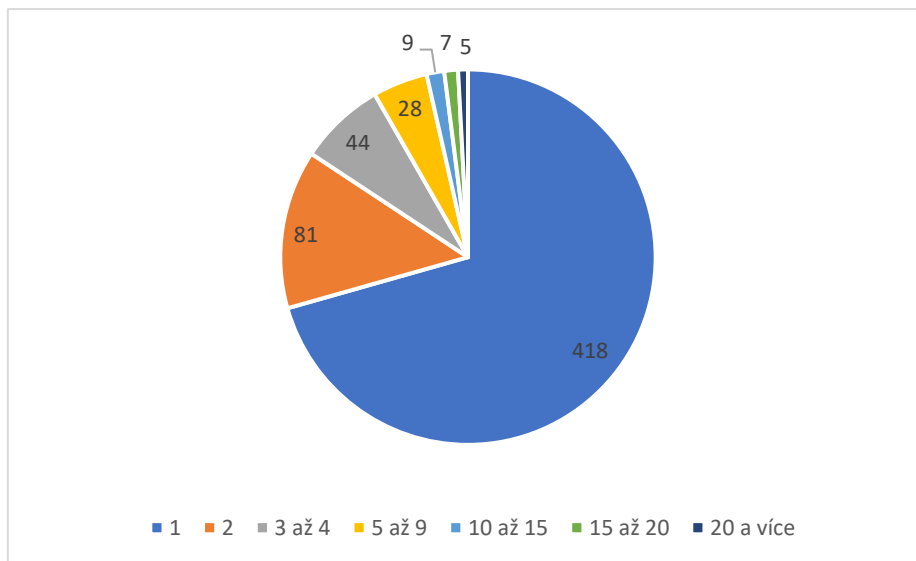
Graf č. 1

úvodník	teoretická studie	historická studie	přehledová studie	metodologická studie	výzkumná studie	výzkumné sdělení	recenze	diskuse
85	34	8	55	11	50	80	121	66
9,17%	3,66%	0,97%	5,93%	1,18%	5,39%	8,63%	13,05%	7,12%
zprávy	z toho analytické zprávy	studie	filosofie výchovy	personálie	empirická studie	z pedagogické praxe	pedag.časop.v zahra.	kazuistika
50	14	316	14	8	8	3	3	1
5,39%	1,51%	34,08%	1,51%	0,86%	0,86%	0,32%	0,32%	0,11%

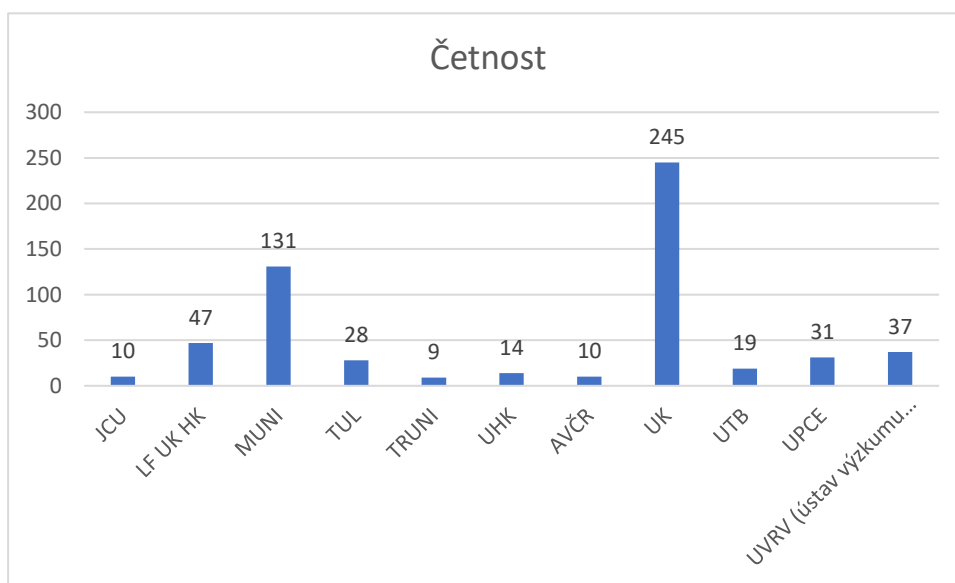
Tabulka č.1

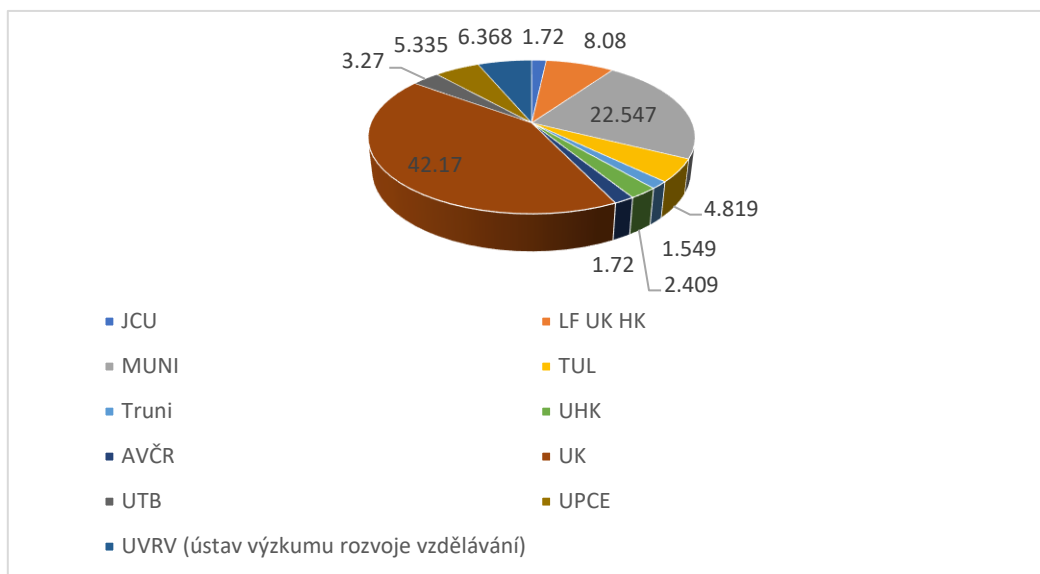
Graf č.2

Graf č.3 (Kategorie četností publikovaných článků)

Graf č.4 (Četnostní zastoupení článků dle pracovišť)

Graf č.5 (Procentuální zastoupení vydaných článků dle pracoviště)

Literatura

Tištěné zdroje

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Základy sociologie. ISBN 80-85850-68-0.

KALOUS, Jaroslav a Arnošt VESELÝ, ed. *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. Praha: Karolinum, 2006: J. Průcha, *Pedagogika*. s. 61-74. ISBN 80-246-1260-7.

MALACH, Josef. *Pedagogika jako obecná teorie edukace*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-291-0.

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-398-8.

MUSIL, Jiří V. *Pedagogická psychologie*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2005. ISBN 80-7318-291-2.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-047 x.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-567-7.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

STOJAN, Mojmír. *Základní pedagogické kategorie: učební text k předmětu "Obecná pedagogika a didaktika" v DPS*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998. ISBN 80-210-1964-6.

URBAN, Lukáš a Josef DUBSKÝ. *Sociální deviace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-133-5.

ZÁŠKODNÁ, Helena. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998. ISBN 80-7042-519-9.

Internetové zdroje

BBC. Učeň ze Svitav za ubodání učitele obviněn z vraždy [online]. 1.3.2004 [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/03/040301_cz_svitavy_murder.shtml

Člověk v tísní – společnost při ČT, o. p. s . *Více než čtvrtina dětí nerozumí probírané látce* [online]. 31. 1. 2021, [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/jak-se-uci-na-dalku-socialne-znevychodnene-deti-7374gp>

MŠMT. *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020* [online]. březen 2015 [cit. 2021-01-16]. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie/dz-rgs-2015-2020.pdf

MŠMT. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* (Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28), 21. 3. 2017 příloha 6, s.1. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

MŠMT. *Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020* [online]. 31.10.2014 [cit. 2021-01-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/uploads/DigiStrategie.pdf>

Periodika

Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově [online]. ISSN 2336-2189, Praha [cit. 2020-12-08]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?lang=cs>

Průcha, J. *50 let časopisu Pedagogika: vývoj média české pedagogické vědy*, [online], 2000, [cit. 2020-11-18]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=2390&lang=cs>

Mareš, J. *Pedagogickopsychologické práce publikované v časopise Pedagogika v letech 1951-2000* [online]. 2000. [cit. 2020-11-18]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=2387&lang=cs>

Nejedlá, D., *Historická tematika na stránkách Pedagogiky v uplynulém padesátiletí* [online]. 2000. [cit. 2020-11-18]. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=2384&lang=cs>